

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVIII. ÉVFOLYAM, 2016. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Fodor Pál–Varga Szabolcs: Zrínyi Miklós és Szulejmán halála 181
- Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai szocializációja és 1919 előtti ideológiai portréja 203

MŰHELY

- Szöcs Tibor: Kinek az embere? Az alországbíró és az országbíró viszonya a 13. század második felében 245
- Lakatos Bálint: Dózsa György, Jean Hannart és a „ceglédi kiáltvány”. Három újabb forrás az 1514. évi parasztháború eseménytörténetéhez 277
- Bodnár Krisztián: „...ki fog felelet terhével tartozni, a Tekintetes Úr kétség kívül tudni méltóztatik”. Kossuth Lajos és a sátorlajújhelyi kolerabizottság tagjainak kollektív lemondása 1831-ben 303

DOKUMENTUMOK

- Kecskés D. Gusztáv: Bizalmas helyzetjelentés a gyengülő ellenfélről: NATO-szakértők az átalakuló szovjet blokkról (1989. november) 315

VITA

- Kármán Gábor: Pax és pacificatio. Kísérlet egy fogalmi tisztázásra a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség viszonyának megértése érdekében 341

LAKATOS BÁLINT

Dózsa György, Jean Hannart és a „ceglédi kiáltvány”

Három újabb forrás az 1514. évi parasztháború
eseménytörténetéhez*

Az 1514. évi keresztes lázadás, közismert nevén a Dózsa-féle parasztháború a késő középkori magyar történelem egyik legjobban feldolgozott, és a források összegyűjtése szempontjából – elsősorban a „paraszt-okmánytár”-nak¹ köszönhetően – az egyik legjobban feltárt témájának mondható. Ennek ellenére még mindig bukkanhatnak fel eddig ismeretlen adatok. Ezek ugyan leginkább külföldi szörványemlétek, de olykor a kutatás számára jelentős információkkal szolgálhatnak.² Magam is így jártam: néhány héttel a parasztháború eseményeiről szóló, korabeli külföldi értesüléseket (követjelentéseket és rölapokat) feldolgozó tanulmányom, illetve az azt tartalmazó kötet megjelenése után kaptam kézhez digitális formában annak a három dokumentumnak a fényképét, amelyek eddig teljességgel, illetve részben ismeretlenek voltak, és fontos új adatokat tartalmaznak.³ Közlésük és ismertetésük azért is lényeges, mivel árnyalják, illetve kiegészítik a keresztes lázadás kitöréséről és kezdeti eseményeiről alkotott eddigi, illetve újonnan rekonstruált képünket.⁴

* A közlemény korábbi tanulmányom kiegészítése: *Lakatos Bálint: Hírek Magyarországról. Külföldi értesülések 1514-ben a parasztháború eseményeiről.* In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról.* Szerk. C. Tóth Norbert–Neumann Tibor. MTA BTK TTI, Bp., 2015. (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 155–217. – Köszönöm Mikó Gábornak, Neumann Tibornak, Péterfi Bencének, Réthelyi Orsolyának, C. Tóth Norbertnek és Tringli Istvánnak, hogy tartalmi észrevételeikkel segítették munkámat. Köszönöm továbbá Csákó Judit és Tóth Ferenc segítségét. J’aimerais remercier pour l’aide de M. Alexis Donetzkoff, conservateur du patrimoine (Lille). A tanulmány az OTKA K 105916. sz. „Az 1515-ös bécsi fejedelmi találkozó története” c. kutatási program támogatásával jelent meg.

1 Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Maiorem partem coll. Antonius Fekete Nagy. Ed. Victor Kenéz–Ladislaus Solymosi, in volumen red. Geisa Érszegi. Akadémiai, Bp., 1979. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II.: Fontes 12.) (= Mon. rust.).

2 A külföldi források jellegéről, feltárásáról és csoportosításáról ld. *Lakatos B.*: i. m. (* jz.) 155–179.

3 A forrásokra Péterfi Bence barátom hívta fel a figyelmemet az alább (5. jz.) említett, Bruchet-féle levéltári repertórium I. kötetének 425. oldalán a „Sekel, Georges” névre rábukkanva, amit ezúton is hálásan köszönök neki. A lille-i levéltár kutatószolgálatával 2015 szeptemberében vettem fel a kapcsolatot, a reprográfiai részleg munkatársa, Pierre Pigaglio a felvételeket azonban végül csak 2015. december 22-én küldte meg számomra.

4 A mindmáig legrészletesebb, de elavuló monográfia: *Barta Gábor–Fekete Nagy Antal: Parasztháború 1514-ben.* Gondolat, Bp., 1973. (Fekete Nagy kéziratát Barta dolgozta át és egészítette ki).

A franciaországi Lille-ben található megyei levéltár, az Archives départementales du Nord őrzi – a késő középkori burgundiai és kora újkori németalföldi pénzügyeket kezelő lille-i számvevőkamara (Chambre des comptes de Lille), illetve a régi flandriai grófsági levéltár (Trésor des chartes des comtes de Flandre) anyagából összeállított szekció részeként, az úgynevezett Lettres missives sorozatban – I. Miksa német-római császár és burgund herceg németalföldi helytartója, Habsburg (avagy Ausztriai) Margit főhercegnő mecheleni udvarának nagyjából 1507 és 1530 közötti diplomáciai és kormányzati levelezését, a beérkező darabokat és kimenő levelek fogalmazványait egyaránt.⁵ E diplomáciai iratsorozat 1533-ban került a mai belgiumi Mechelenből Lille-be. A levéltár 1667-ben a város elfoglalásával jutott francia kézre, és az 1796-ban megszervezett megyei levéltár iratanyagának egyik legkorábbi és mindmáig legértékesebb részét képezi. (Számos fontos darabot a helyi levéltáros, André-Joseph-Ghislain Le Glay jelentetett meg a császár és leánya közötti hivatalos és magánlevelezésből, illetve a francia–birodalmi diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó, 1500 és 1530 között keletkezett források közül több vaskos kötetben még a 19. század derekán.)⁶

Ebben a fenti levélsorozatban maradt meg egy Margit főhercegnőhöz Mechelenbe küldött követjelentés: Jean Hannart Bécsből, 1514. június 17-én írt, francia nyelvű jelentése is, egy újkori (a levéltári kutatószolgálat meghatározása szerint 18. századi, az íráskép alapján, szerintem, inkább 19. század eleji, valószínűleg a korabeli levéltárnokok által készített) egyszerű másolatban.⁷ A követjelentés szö-

Barta eseménytörténeti rekonstrukcióját az újonnan megjelent tanulmánykötet szerzői nem egy ponton cáfolták, ill. javították, ezek közül a kezdeti eseményekre ld. e három tanulmányt: C. Tóth Norbert: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikátörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig. In: Keresztesekből lázadók i. m. (* jz.) 31–79.; Úó: Az apátfalvi–nagylaki csata. A keresztes főserég útja Pesttől Nagylakig. Uo. 81–101.; Neumann Tibor: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború. Uo. 103–154.

5 Archives départementales du Nord (= ADN, a francia megyekód szerint: FR059), Archives anciennes (antérieures à 1790), Série B: Cours et juridictions d’Ancien Régime, Sous Série [1] B: Chambre des comptes de Lille et du Trésor des chartes des comtes de Flandre, Lettres missives, liasses nr. 18822–19304. (Az időkor a 14. század végétől 1701-ig terjed.) – A szekció anyagának máig jól használható, legrészletesebb repertórium: Archives départementales du Nord. Répertoire numérique. Série B (Chambre des comptes de Lille). Fascicule 1. Introduction, bibliographie, répertoire. Fascicule 2. Tableau synoptique, index et concordances. Réd. Max Bruchet. Danel, Lille, 1921. A Lettres missives-re vonatkozóan ld. I. 414–416. A több mint 25 ezer szálás iratból álló anyagot 1840-ben és ezt követően rendezték át darabszintű, szigorú kronologikus rendbe, ill. a keltezetlen iratokat a küldők betűrendjébe. (A kimenő iratok minútáit is besorolták.) Egy rövid, lényegre törő ismertető letölthető a levéltár honlapjáról is: http://www.archivesdepartementales.lenord.fr/accounts/mnesys_ad59/datas/medias/inventaires/pdf1.pdf (a látogatás ideje: 2016. február 8.).

6 Correspondance de l’empereur Maximilien Ier et de Marguerite d’Autriche, sa fille gouvernante de Pays-Bas de 1507 à 1519. I–II. Publ. M. Le Glay. Renouard, Paris, 1839.; Négociations diplomatiques entre la France et l’Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle. [1491/1500–1530]. I–II. Publ. M. Le Glay. Imprimerie royale, Paris, 1845. (Collection de documents inédits sur l’histoire de France. Ière série: Histoire politique).

7 ADN B 18865., nr. 31454. Az eredeti jelentés Alexis Donetzkoﬀ levéltáros tájékoztatása szerint nem maradt fenn.

vege egy négy lapból álló és zsineggel összefűzött papírfüzet elején, az 1r–2r oldalakon található. Utána két melléklet következik. A 3r–v oldalon egy keltezés és szerző megjelölése nélkül álló, latin nyelvű kéziratot tudósítás – mai fogalmaink szerint: újsághír – szerepel a magyarországi keresztetek lázadásáról. Ennek szövege nem azonos egyik eddig ismert és a Dózsa-parasztháború eseményeiről tudósító röplap, illetve kéziratot tudósítás szövegével sem. A követjelentés és a tudósítás szövege között, a 2v oldalon áll a Dózsa György nevében kelt felhívás vagy parancslevél, amelyet a magyar történeti köztudat a „ceglédi kiáltvány” néven ismer. (A füzet 4r–v oldala üres.) Nagy szerencsénkre ez utóbbi szöveg „eredetiben”, tehát az eredeti követjelentéshez készült egyszerű 16. századi másolatban is fennmaradt, ugyanebben a csomóban előrébb sorolva.⁸

A három forrás egymáshoz való viszonya a tartalom alapján is világos: a követjelentés említi a kéziratot tudósítást mint mellékletet, ez pedig utal az újkori másolatban előtte álló, Dózsa nevében kelt szövegre. A követjelentés szövegét másoló levéltáros (nevezzük 1. kéznek) munkáját egy másik személy (2. kéz) ellenőrizte. Utóbbi kollacionálta a szöveget és a margóra írta a kulcsszavakat, illetve a papír tetejére a tartalmi kivonatot. A Dózsa-szöveget és a tudósítást teljes egészében ez a 2. kéz másolta, a lap tetején lévő regesztát ugyancsak ő készítette.

I.

Kezdjük a követjelentéssel! A leuveni patríciuscsalád gyermekeként született Jean Hannart (Jehan Hannaert van Liedekerke, †1539) I. Miksa, illetve Margit főhercegnő, majd V. Károly császár egyik megbízható, hosszú ideig szolgáló németalföldi hivatalnok volt.⁹ 1508-ban került császári szolgálatba: előbb a burgundiai kancellárián titkár (és a császár mellett tartózkodva többekkel együtt a francia nyelvű levelezést intézte), 1516-tól a Titkos Tanács (*Conseil privé*) titkára,¹⁰ majd 1520-tól az újjalakított tanács tanácsosa. Ez idő tájt is már több itáliai missziót teljesített: 1511-ben a szakadár pisai zsinat ügyében követként Parmában és Milánóban fordult meg,¹¹

8 A levéltári rendezés során a mellékletek külön jelzetet kaptak, tehát a papírfüzet oldalai három egymást követő folyószámot viselnek: nr. 31454. (Hannart jelentése), nr. 31455. (Dózsa kiáltványa), nr. 31456. (kéziratot tudósítás). A Dózsa-szöveg „eredetije” uo. nr. 31409.

9 Az életrajzi adatokat e két munkából vettem: *Charles Piot: Hannaert (Jean)*. In: *Biographie nationale VIII. L'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, Bruxelles, 1884–1885. 695–698.*, ill. *Gerhard Rill: Die Hannart-Affäre. Eine Vertrauenskrise in der Casa de Austria 1524. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 34. (1981) 89–146.*, ebből az életrajzi adatok: 124–127. Ezekre alább külön nem hivatkozom mindenütt.

10 *Heinz Noflatscher: Räte und Herrscher. Politische Eliten an der Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480–1530. Zabern, Mainz, 1999. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Abt. Universalgeschichte 161. – Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches 14.) 82–83.*, emellett élelmester (*panetier*) uo. 88., további irodalommal: 133.: 38. jz.

11 *Négociations i. m. (6. jz.) I. 464.: 1. jz. (Hannart leveleinek részletei, 1511. nov. 17. és dec. 21.).*

1512 novemberében pedig Margit főhercegnő megbízásából Rómában járt, ahonnan Matthäus Lang gurki püspök, bíboros és császári itáliai helytartónak a pápával folytatott tárgyalásairól tudósított.¹² 1519-től V. Károly császár szolgálatában állt, de Ferdinánd főherceggel is jó kapcsolatot ápolt. (1522 elején rövid időre, a brüsszeli szerződésig az ausztriai alkancellári méltóságot is viselte.) 1524-ben császári megbízottként elnökkölt a nürnbergi birodalmi gyűlésen. Ennek berekesztése után gyanúsították meg egy a császár nevében kelt, és Ferdinánd udvarának megreformálását célzó követség instrukciójának hamisításával (ez volt az úgynevezett „Hannart-affér”, amely Károly és Ferdinánd között átmeneti bizalmatlanságot okozott 1524 folyamán).¹³ Hannart-t hosszadalmas vizsgálatok után végül felmentették a vádak alól és 1526-ban rehabilitálták. Pályáját mindez nem törte meg, Mercurino Gattinara főkancellár embereként a németalföldi titkos tanácsnak is tagja maradt. 1536. október 1-jével a császár kinevezte Antwerpen kormányzójának (*Ammann, bailli*), 1539-ben, halála előtt nem sokkal pedig a genti magisztrátus megreformálására kapott megbízást. Egy gazdag özvegy kezével már 1517-ben¹⁴ megszerezte a Brüsszeltől nyugatra fekvő Liedekerke uradalmát és a lombeeki várnagyságot, illetve 1529. május 23-tól haláláig a szomszédos Ninove várnagyságát is kezén tartotta. Pályájának csúcaként 1532 és 1536 között V. Károly legfőbb ellenlábásának, I. Ferenc francia királynak az udvarában volt rezidens császári követ.

Hannart 1514-ben Margit főhercegnő megbízásából nyilvánvalóan azért ment Bécsbe, hogy a császár parancsára Németalföldről ideutaztatott Mária főhercegnőt,¹⁵ II. Lajos magyar és cseh király leendő feleségét elkísérje, illetve a tervezett és a következő évben megvalósuló Habsburg–Jagelló házassági szerződés előkészítésénél jelen legyen. Mária főhercegnő 1514. május 2-án indult el a számára összeállított udvartartás tagjaival együtt, 200 lovas kíséretében Mechelemből, és Aachen, illetve Köln érintésével a Rajna, majd a Duna völgyében haladva¹⁶ június második hetében érkezett meg Bécsbe fényes külsőségek közepette.¹⁷ A magyar féllal való korábbi egyeztetés alapján ugyanide egy magyar–cseh küldöttség is érkezett, és 1514. június 19. és 25. között került sor a főhercegnő

12 Uo. 515. (Hannart jelentése, 1512. nov. 23.).

13 Az afférről részletesen, a hamisító Balthasar Wolff von Wolffstal, az innsbrucki udvartartás egyik háttérbe szorított régi tagja azonosításával: *Rill, G.*: i. m. (9. jz.); ugyanezt tömören összegzi: *Uő: Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526). I. Außenpolitik und Diplomatie.* Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 1993. (Forschungen zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte 7.) 68.

14 *Noflatscher, H.*: i. m. (10. jz.) 402.

15 *Réthelyi Orsolya*: Főhercegnői udvarból királynéi udvar: Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei. *Századok* 141. (2007) 1197.

16 *Uő*: Vallás és nyelv az udvartartásban. Johannes Croner, Habsburg Mária első udvari lelkésze. In: Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk. F. Romhányi Beatrix–Kendeffy Gábor. Gondolat, Bp., 2009. 189–191.

17 *Jacqueline Kerkhoff*: Maria van Hongarije en haar hof 1505–1558. Tot plichtsbetrachting uitverloren. Verloren, Hilversum, 2008. 36–37.; az utazások kronológiája: 199–200. (és a függelékben), a bécsi utazásról részletesen: 201–204.

üdvözlésére és megbeszélésekre egy jegyességi találkozó keretében, igaz, a császár távollétében.¹⁸

Hannart jelentése – levele keltezésének megfelelően – ennek az eseménysornak csak az elejéről tudósít: még csak a főhercegnő szerencsés megérkeztéről és elszállásolásáról számol be. Eszerint Mária és teljes kísérete június 13-án¹⁹ vonult be Bécsbe, és a császár megbízásából Georg von Rottal alsó-ausztriai udvarmester²⁰ és felesége, a név szerint nem említett Margareta von Rappach,²¹ továbbá a tartomány „számadója” (*receveur général*) – akit Lorenz Saurer bécsi vizedommal,²² azaz az alsó-ausztriai tartományúri javak kezelőjével azonosíthatunk – intézte az elszállásolását.²³ Figyelemre méltó, hogy a jelentés a fogadtatás részleteiről és az ünnepekről nem közöl semmit. Viszont, mivel megbízóját, Margit főhercegnőt ez közelebről érinthette, név szerint említi a németalföldi kíséret azon három tagját („de Flegy”, „de Pottelles”, „Bulleux”), akik a császártól az elbocsátó menlevelet kérték. Erre persze a császár távolléte miatt várni kellett, így Hannart szerint az említett három személy előreláthatólag csak két héten belül fog hazaindulni. Közülük Antoine de Mortaigne de Potelles (Antheunis van Mortaignen heere van Pouteleet) személyét és udvari szerepét sem tudtam egyelőre megnyugtatóan azonosítani;²⁴ Claude de Pontarlier heere van Flagy (Flagey) en Vaulgrenant viszont udvari kamarás (*écuyer*) volt,²⁵ Hugo de Bulleux (más néven Hugues de Bulliaux vagy Bullieux) pedig Margit főhercegnő németalföldi szállásmestere, később Aire várának kapitánya, aki a kíséretben Mária lovászmestereként (*écuyer*

18 A bécsi jegyességi találkozó eseményeiről és ezek összefüggéseiről: *Lakatos B.*: i. m. (* jz.), de itt nem hangsúlyoztam, hogy Mária főhercegnő Németalföldről utazott Bécsbe.

19 *Kerkhoff, J.*: i. m. (17. jz.) 36. a megérkezésre június 12-ét említi, Gernot Heiß alapján.

20 Az alsó-ausztriai tartományok landhofmeistere, pályájáról: *Hermann Wiesflecker*: Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende der Neuzeit. V. Der Kaiser und seine Umwelt. Hof, Staat, Wirtschaft, Gesellschaft und Kultur. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1986. 272–275.; *Noflatscher, H.*: i. m. (10. jz.) 55., 81–82., 384–385., 407.

21 *Wiesflecker, H.*: i. m. (20. jz.) V. 272.

22 Uo. 265–270.; *Noflatscher, H.*: i. m. (10. jz.) 407.

23 A főhercegnő kijelölt szállása a Cillierhof (a Hofburg mai Amalienburg nevű részének helyén álló épület) volt: *Kerkhoff, J.*: i. m. (17. jz.) 36. – Mária egészen 1517-i Innsbruckba távoztáig Bécsben lakott, 1515-től Jagelló Annával közös udvartartásban: *Réthelyi O.*: Főhercegnői i. m. (15. jz.) 1197., 1199. és *Uő*: Vallás és nyelv i. m. (16. jz.) 197.

24 *Frederik Buylaert*: Repertorium van de Vlaamse adel (ca. 1350–ca. 1500). Academia, Gent, 2011. 507–509. (de Mortaigne, van Potelles-ág). Uo. 509. szerint 1503/1504-ben a genti óvár (Oudburg) zálogbirtokosa Antheunis van Mortaignen. *Lorette van Waesberghe*: Genealogie voor 1600. <http://users.telenet.be/lovawa/verwantschappen/genealogie%20vr.%201600/genealogie.htm> online adatbázisban (a látogatás ideje: 2016. február 17.) az ágas-bogas családban két Antoine de Mortaigne is szerepel (Mortagne alakban), unokaöcs és nagybácsi; az adatokat nem volt módomban ellenőrizni: 1. de Mortagne, Antoine (†1520. jan. 26.; atyja: Jean de Mortagne dit Potelles, felesége: Guillemette de Dadizele); 2. de Mortagne de Potelles, Antoine (†1520. máj. 26.; atyja: Jean de Mortagne de Potelles, felesége: Willemyne van Verdegem).

25 Correspondance i. m. (6. jz.) I. 154., II. 252., 505. (névmutató), ill. *Kerkhoff, J.*: i. m. (17. jz.) 36.

d'écurie) vett részt.²⁶ Bulleux bécsi tartózkodásának fényében egy régóta ismert, de a magyar kutatás által eddig nem hasznosított adat is összefüggésbe helyezhető: Margit főhercegnő egy 1514. évi keltezetlen levélfogalmazványa szerint azt kívánta kieszközölni atyjától, Miksa császártól, hogy Bulleux továbbutazhasson Budára, Lajos királyfihoz.²⁷

Ez a kérés nem azért nem teljesülhetett, mert a császár elérhetetlen lett volna – Hannart tudósítása szerint I. Miksa délen, a krajnai Laibachban volt és a velenceiek által ostromolt tengerparti Marano város felmentésére gyűjtött haderőt²⁸ –, hanem mert Magyarországon ekkorra már kitört a keresztetek lázadása. Ezért maga II. Ulászló magyar király sem tudta üdvözlő követségét útnak indítani. Hannart ezen adata azért is fontos számunkra, mert arról tanúskodik, hogy Bécsben június 17-én még nem tudták (vagy legalábbis maga Hannart nem tudta), hogy a rendkívüli események miatt befut-e egyáltalán a magyar–cseh küldöttség. A magyar urakból, közöttük Kövendi Székely Miklós követből,²⁹ illetve három cseh úrból álló delegáció azonban a magyarországi zűrzavar ellenére ekkor már úton lehetett, hiszen egy-két napon belül megérkeztek Bécsbe, mivel egy június 22-i értesülés szerint addigra már az üdvözlés és az érdemleges egyeztetések is rendben megtörténtek.³⁰

Jean Hannart követjelentése a korabeli diplomáciai gyakorlatnak teljesen megfelel: levélformát látunk megszólítással és búcsúzással, a különböző hírek bekezdésként csoportosítva alkotnak tematikus egyveleget. Ami szokatlan benne, az a magyar ügy nagy terjedelmű taglalása, bár ez is magyarázható. Korábbi tanulmányomban már bemutattam, hogy a kereszties tumultusról szóló hírek európai terjesztésében Bécs a hírközpont szerepét játszotta: a Budán összegyűjtött magyar hírek Bécsbe futottak be, és innen terjedtek tovább a délnémet és részben az itáliai területek, illetve Nyugat-Európa távolabbi vidékei felé. Ebben a híráramlásban nem a hivatalos diplomáciai levelek játszották a főszerepet, hanem az a nagy mennyiségű kéziratos tudósítás, amelyek egyikét-másikat azután egyes délnémet ke-

26 *Kerckhoff, J.*: i. m. (17. jz.) 35., 115–116.; szállásmesteri tisztségére ld. a következő jz.-ben idézett forrást; aire-i várkapitány: *Négociations* i. m. (6. jz.) I. CCI. (1529. évi adat).

27 *Correspondance* i. m. (6. jz.) II. 278. (nr. 587.). Az adatot említi *Kerckhoff, J.*: i. m. (17. jz.) 35., de úgy, mintha a levélben foglaltak megvalósultak volna. Erről azonban semmi tényleges forrásunk sincs, így nem igazolható.

28 A császár ezen a napon Krainburgban (ma: Kranj) tartózkodott, de 20-án valóban Laibachban (ma: Ljubljana) is megfordult. *Victor von Kraus*: *Itinerarium Maximiliani I. 1508–1518. Mit einleitenden Bemerkungen über das Kanzleiwesen Maximilians I.* Archiv für österreichische Geschichte 87. (1899) 298.; *Renate Fauland*: *Kaiser Maximilian I., die Erbländer, das Reich und Europa im Jahre 1514.* PhD-Diss. Graz, 1977. 298. – Maranót a Velencei Köztársaságtól előző év végén, 1513. december 13-án foglalták el a Frangepán Kristóf friauli főkapitány vezette császári csapatok, de a hadiszerencse változásával Friault a velenceiek visszafoglalták és 1514. május–június folyamán Girolamo Savorgnano vezetésével ostromolták a várost. Ez végül sikertelenül zárult, Marano 1542-ig császári kézen maradt. *Fauland, R.*: i. m. 65–66.; *Lakatos Bálint*: I. Miksa császár itáliai politikája a bécsi királytalálkozó előtt és alatt (1508–1516). Megjelenés alatt.

29 *Péterfi Bence*: Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása. Kronosz, Pécs–Bp., 2014. (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok) 129–130.

30 Az eseményekre: *Lakatos B.*: *Hírek* i. m. (* jz.) 189–190. Johann Schneidpeck június 22-i levele Jacopo Bannisióhoz, teljes szöveggel: uo. 189.: 162. jz.

reskedővárosokban röplapok formájában ki is nyomtatták. Ráadásul ezek a sokszor szenzációhajhász „újsághírek” a politikai döntéshozókhöz is eljutottak, és beépültek a hivatalos levelezésbe is.³¹ Hannart jólétesültségét is ilyen módon szerzte, és a szóbeszédre utaló „azt is mondják” (*L'on dit aussy*) formulával ekképpen summázta a magyarországi helyzetet: zavargás tört ki az országban az egyháziak és a nemesek ellen; mintegy harmincezer felkelő paraszt van fegyverben. Mindez egy keresztes hadjáratból alakult ki, amelyet az esztergomi érsek hirdetett a török ellen, de az összegyűlt sereg végül a papok és nemesek ellen fordult, mivel szerintük a keresztes hadjáratra gyűjtött pénzt a papok hasznára fordították. A felkelők királyt is választottak maguk közül, „akit azóta egy rostélyos nyársra tettek, hogy megsüssék” (*lequel depuis ils ont mis en une broche pour le rotir*). Közlését azzal zárja, hogy a főhercegnő a mellékletből részletesen tájékozódhat.

A követ közlését közelebbről vizsgálva az a feltűnő, hogy az információelemek nagyobbik része (harmincezer lázadó, a hadjáratra szánt pénz elsikkasztása és a parasztkirály-választás) nem szerepelnek a mellékletben: ez a lázadók számát 16 ezerre teszi, a sikkasztási vádat és a királyválasztást sem említi, sőt azt közli, hogy a keresztesek a királyhoz hűségesek.³² Hannart tehát elsősorban nem a jelentéséhez csatolt tudósításból tájékozódott, hanem más, általunk tételesen nem azonosítható bécsi forrásból – lehet, hogy éppen előszóából. (A parasztkirály felnyársalása egy efféle tipikus félreértés is lehet – bár elképzelhető, hogy mégsem a csanádi püspök kivégzésével keveredett össze az értesülés, hanem a sereg eredeti vezetőjének, Menyhértnek a halálára utal.)³³

II.

Maga a kéziratos tudósítás formailag teljesen illeszkedik az eddig ismert nyomtattott röplapszövegek, illetve a Borsa Gedeon által a nürnbergi Scheurl család levéltárában feltárt kéziratos tudósítások³⁴ sorába, bár latin nyelvűsége az eddig túlnyomórészt német szövegek, illetve az egy spanyol nyelvű kéziratos tudósítás³⁵ mellett új szint képvisel. Hely, idő és szerző megjelölése nélküli elbeszélés, benne a

31 Lakatos B.: Hírek i. m. (* jz.) 178–183., 208–212.

32 A létszámadat egyik korabeli tudósítással sem vág egybe: pl. a június 10-i, Bécsben kelt F jelű szöveg 50–60 ezer főt említ (ld. a 34. jz.-ben idézett tételt, 446.), Betinus de Comitibus a június 15-én kelt latin levelében 20 ezret (Mon. rust. 115/52. sor), a június 16-i levél (a Wunderzaichen-röplap IV. kiadása) egyenesen 100 ezret (Mon. rust. 320/111. sor). A gyűjtött pénz elsikkasztását ld. alább. A királyválasztás Albert Rendl cseh kamarás 1514. május 31-i, Budáról írott cseh nyelvű levelében szerepel elsőként, ld. Lakatos B.: Hírek i. m. (* jz.) 186.

33 Utóbbi felvetést C. Tóth Norbertnek köszönöm!

34 *Borsa Gedeon*: Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról. Az OSZK Évkönyve 1991–1993. 323–348. Másodközlése in: *Uő*: Könyvtörténeti írások III. Az OSZK évkönyveiben megjelent tanulmányok. OSZK, Bp., 2000. (Az OSZK kiadványai. Új sor. 9.) (22. sz.) 432–455., 542–546. (A továbbiakban az évkönyv oldalszámaira hivatkozom.)

35 Mon. rust. 138–139. (nr. 99.) Erről magam igazoltam, hogy nem levél, hanem kéziratos tudósítás: Lakatos B.: Hírek i. m. (* jz.) 170., 210–211.

tudósító kiszólásaival: „nem könnyen hinném el” (*non facile crediderim*), illetve „itt értesültünk” (*accepimus hic*). A többi ismert kéziratostudósításhoz hasonlóan címe sincs; ez amúgy a nyomtatásban is napvilágot látó szövegeknél is utólagos.³⁶ A szöveg ugyan mind mondatfűzésében, mind szóhasználatában igényesnek mondható (például mellékmondatokat tömörítő igeneves szerkezeteket alkalmaz, illetve az összegyűlt tömeg gyanakvását érzékeltető egy szólássá vált antik Vergilius-reminiscenciát is tartalmaz),³⁷ de a többszöri másolásnak köszönhetően több ponton romlott. Jelenlegi értelmezhetőségét az is rontja, hogy kerülhettek bele hibák az újkori másolásakor a (fentebb 2. kéznek nevezett) francia levéltáros révén is, aki nyilvánvalóan nem ismerte a történeti hátteret, és egyes latin szavak számára szokatlan rövidítéseit rosszul oldotta fel.³⁸ De bizonyos félreérthető, kuszák részeket már a másolandó 16. századi szöveg is tartalmazhatott, esetleg amiatt, hogy talán egy eredetileg hosszabb és részletesebb beszámolóból kivonatolták és tömörítették.

A tudósítás a szereplők egyikét sem nevesíti, viszont az olvasóközönség befogadóképességének megfelelően stilizált és manipulatív: általánosságban sokat beszél a fellázadt keresztetek gonosz indulatairól és megátalkodottságáról. Tartalmilag kerek a történet: az esztergomi érsek mint pápai legátus Budára jött egy ékesszóló ferencessel és törökellenes kereszties hadjáratot hirdetett. Erre rövid idő alatt várakozáson felül nagyon sokan lelkesen gyűltek össze. A hadjárat halogatása és a gyanakvás miatt, hogy az összegyűjtött pénzt másra fordítják, a tömeg feldühödött: a főpapok és a nemesség ellen támadtak. Karóba húzták a csanádi püspököt, aki sok pénzért sem tudta megváltani az életét. A király ellen nem lázadnak, csak a kapzsi főpapokon és a jogtalan nemeseken akarnak bosszút állni. A bárók és főpapok a lázadás megfékezésére a kereszties hadjárat „másik kegyének” a kihirdetéséről döntöttek a tömeg ellen.

Mindez ismerős narratíva, és összevág azzal, amit Bakócz küldetéséről, a pápai bulla tartalmáról és kihirdetéséről,³⁹ majd a hadjárat felfüggesztéséről, a lázadókra a nemesség elleni dühéről, illetve Csáki Miklós csanádi püspök kivégzésé-

36 Lakatos B.: Hírek i. m. (* jz.) 171–172. A Wunderzaichen-röplap címe is a nyomtatáskor keletkezett, mivel kéziratost változatának nincs címe.

37 „[...] anguem in herba latitare formidans”, vö. Verg. Ecl. III. 93. „[...] latet anguis in herba.”

38 A Dózsa-kiáltvány ugyanezen kéz által készített másolatán (ADN B 18865., nr. 31455.) ellenőrizhető volt a pontossága: itt a *ci/ti* és *u/v* normalizálását, ill. bizonyos szavak nagy kezdőbetűs írását leszámítva megbízható átírást készített, bár egy helyen, a *comittimus quam strictissime* szerkezetben a *quam* helyett *quodot* olvasott. (Ennek alapján lehetett a tudósítás hasonló szövegét is egy helyen javítani.) A történeti háttér nem ismeretéről tanúskodik a másolat élén álló, Dózsa a király kapitányának tituláló regesztája is. A kéziratost tudósítás átírásakor azonban nehezebb dolga lehetett: több szót nem tudott elsőre kiolvasni, ezek helyét előbb kipontozta, majd utóbb beírta a „megfejtést”, ami azonban több esetben nem volt helyes. A kollacionáláskor ezenfelül még több szövégzöhdést javított. A másoló által eredetileg kipontozott és általam megtartott szóalakok: *ingentem graciám, fere quam accerrimos, alteram cruciate graciám, temporalibus inhiantium, adiuncta est preterea.*

39 Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 23–35., ezt módosította újabban: C. Tóth N.: 1514. márciusi i. m. (4. jz.) 56–71.

ről általánosságban tudhatunk.⁴⁰ Ismerős elem az az értesülés is, hogy a keresztes lázadók a püspöki székeket állítólag elosztották egymás között.⁴¹ A „ceglédi kiáltvány” szövegéből pedig, aminek a mellékelésére a tudósító az utolsó mondatában kifejezetten utal is, könnyen kihüvelyezhette azt, hogy a lázadók magukat a király alattvalóinak tartják, akik a nemeseken akarnak bosszút állni. Hangsúlyos a szöveg végén a bíboros név nélküli említése és felelősségének felvetése: „hogy miért kell ellentétes intézkedésekről határozni, csak az tudja, aki ezeket a nyugtalanságokat behozta” (*Quid igitur ex contrariis propositionibus concluderent, solus is novit, qui has interturbationes immittit*). Mindez összekapcsolható a május 17-re keltezhető Wunderzaichen-röplap azon utalásával, hogy a nemesek az esztergomi bíboros-érseket bepanaszolták a király előtt, hogy ő az oka a zűrzavarnak.⁴² A tudósítás már Bakócz áldozócsütörtök vigíliáján (május 24-én) kelt és a hadjáratot felfüggesztő rendelkezésének szövegszerű ismeretéről is tanúskodik, hiszen nemcsak az intézkedés tartalmát és kihirdetésének napját (áldozócsütörtök ünnepe) említi, hanem e rendelkezés bevezető sorai – amelyben a bíboros arról ír, hogy „mi a legutóbb elmúlt nagybajtban legszentségesebb urunk, X. Leó pápa, továbbá a legfelségesebb fejedelmünk és urunk, Ulászló [...] király [...] jóváhagyásával keresztes hadjáratot hirdettünk a törökök [...] ellen”⁴³ – is összezsengenek a tudósítás első mondatával.

Eddigi ismereteinkhez képest az új elemek a tudósításban a következők:

1. *Bakócz kíséretében egy ékesszóló ferences szerzetes is érkezett, akit a pápa „budiai” címzetes püspökké nevezett ki.* A dolog elsöre „budai püspök”-nek, azaz elírásnak és félreértésnek tűnik. Magam először a bodonyi (vidini) címzetes püspökre gondoltam: ezt a méltóságot 1504 és 1518 között Laskai Miklós budai olvasókanonok töltötte be, aki 1504 és 1514 között esztergomi, majd 1514 és 1523 között váci segédpüspökként szolgált. Ferences szerzetes voltáról azonban nem tudunk, és arról sem, hogy a pápai bulla kihirdetésében szerepet kapott volna.⁴⁴ Bakócz a keresztes

40 Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 76–101., újabban: Neumann T.: i. m. (4. jz.) 118–122., 129–132. A püspök kísérlete, hogy pénzért megváltsa az életét, a június 10-i F jelű kéziratos tudósításban is szerepel: Borsa G.: Korabeli i. m. (34. jz.) 446. (itt 50 ezer aranyat kínál, amely Rendl május 31-i cseh nyelvű levelében is szerepel, de Ravaszdi Péter váltásdíjaként: Mon. rust. 94/8. sor).

41 Szintén Rendl levelében: Mon. rust. 94/14. sor (püspököket és prépostokat választottak).

42 Mon. rust. 317/64–66. sor. A május 17-re való keltezhetőségről: Lakatos B.: Hírek i. m. (* jz.) 178.

43 Mon. rust. 78/15–20. sor.

44 Életrajza: Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával). MTA TTI, Bp., 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) 302. 59. sz. Bodonyi püspök: 1504. november 15-től (*Conradus Eubel: Hierarchia catholica medii aevi. III. 1503–1600. Ed. 2. Incoh. Guilelmus van Gulik, ed. curavit Ludovicus Schmitz-Kallenberg. Libreria Regensbergiana, Monasterii, 1923. [= HC III.] 136., vö. 1504. szept. 27.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [= DF] 237 922.) egészen 1518. szeptember 6-ig. (DF 237 364.). Az adatokat C. Tóth Norbertnek köszönöm! Az okleveleket digitális formában tanulmányoztam: Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Online kiadás (DL–*

hadjárát kihirdetését valóban a ferencesekre bízta, a budai házfőnök és vikárius Dézsi (Dési) Balázs szerepet is játszott ebben, ő viszont biztosan nem volt püspök. Hogy azonban az értesülésnek valami valóságmagja van, arra a kutatásban „Bécsi névtelen”-nek nevezett, és adataiban elég megbízható emlékirat egy megjegyzése utal: a bulla kihirdetését Bakócz meghagyására Budán egy olasz főpap végezte el, és Dézsi magyarázta a tömegnek (*per quendam episcopum Italum Latine interpretante fratre Blasio ordinis Sancti Francisci de observantia predicare fecit*).⁴⁵ Barta Gábor ennek a püspöknek az említését ötletesen Bakócz ügyhallgatójával, a valóban olasz Betinus de Comitibus (Bettino dei Conti) apostoli protonotárius személyével kapcsolta össze (Páviai Bernát néven),⁴⁶ akiről különben a milánói herceghez írott levelén kívül⁴⁷ egyelőre nem tudunk semmit. Bettino levelének aláírásában azonban egyáltalán nem említi sem esetleges püspöki méltóságát, sem ferences mivoltát.⁴⁸ (A másik lehetőség lenne az olasz püspöknek Kozičić Simon vagy más néven Simon de Begno modrusi püspökkel való azonosítása, aki pápai diplomataként 1510 nyarán is járt Magyarországon, illetve 1514-ben részt vett a keresztes bulla kihirdetésében, sőt Bakócz augusztus 19-én vicelegátusává is kinevezte a dalmát-horvát területekre. Csakhogy ő sem volt ferences.)⁴⁹ A megoldást Bakócz legátus két, egyaránt 1514. augusztus 25-én kibocsátott, és a pápai bullákhoz hasonló módon kiállított privilegialis oklevélén találjuk. E két oklevél plicáján középen – ugyanott, ahol a pápai bullákon a bulla befüggesztése fölött a *collector taxae plumbi* nevű tisztségviselő aláírása szokott szerepelni⁵⁰ – a *H. Ep(iscopu)s Buduensis Regens* aláírás áll.⁵¹ A kézirat

DF 5.1). Szerk. Rác György. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2009., újabban a Hungarica-portálon érhető el: <http://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (a látogatás ideje: 2016. február 10.)

45 Kluch János: Adalék az 1514-iki pórlázadáshoz és az 1526-iki mohácsi vészhez. Történelmi Tár 1905. 272–278., az idézett részlet: 273. (A szövegekötletben „fratri” alak szerepel.)

46 Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 61.

47 Buda, 1514. jún. 15. Archivio di Stato di Milano, Carteggio Visconteo Sforzesco, Carteggio Sforzesco, Potenze estere, busta 645. (Ungheria), kiadva Mon. rust. 114–116. (nr. 72., téves levéltári jelzettel.) Köszönöm E. Kovács Péternek, hogy a levél fényképét megosztotta velem!

48 Ld. előző jz. – *Fraknoi Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. II. 1418–1526. A konstanzi zsinattól a mohácsi vészig. Szent István Társulat, Bp., 1902. 320. említi, hogy „egy római főpap, Paviai Bernát gróf, pápai főjegyző” Bakócz szolgálatába lépve Magyarországra kíséri, és a 465. oldalon az ehhez tartozó 1005. jegyzetben egy vatikáni levéltári adatra hivatkozik (II. Ulászlónak a pápához írt ajánlólevele, 1515. jún. 6.), amelyhez jelzet híján nem tudtam hozzáférni. Az eltérő keresztnév talán egy másik személyt is takar.

49 HC III. 247.; *Lakatos Bálint*: A tatari országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510). In: A diplomácia választútján. 500 éve volt Tatán országgyűlés. Szerk. László János. Tata Város Önkormányzata–Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, Tata, 2010. (Annales Tataienses 6.) 42., 48–49. Személyére ld. még *Kubinyi András*: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. METEM, Bp., 1996. 124., 132.: 54. jz. – 1514. április 3-án Budán átírja a pápai bullát: Mon. rust. 60–63. (nr. 19.). Kinevezése: *Lakatos B.*: Hírek i. m. (* jz.) 200. (A kinevezőlevél: Mon. rust. 197–198. [nr. 166.]

50 *Thomas Frenz*: Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit. 2., aktualisierte Aufl. Steiner, Stuttgart, 2000. (Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen 2.) 103.

51 DL 22 005., DF 234 649., azonos aláírással. Egy január 11-i oklevél (DF 274 681.) plicáján is szerepelhet, de a fotón nem látszik. A *regens* a legátusi kancellária ügyvezetőjét jelentheti.

tudósítás névalakja tehát helyes, a Dalmácia délkeleti végén fekvő buduai (*Buduen-sis vel Biduanensis*) püspökséget takarja. Az itteni püspökökre vonatkozó adatok azonban az 1510-es évek első feléből teljesen hiányoznak, és a 16. századi püspökök láthatólag vagy címzetesek, vagy – szerzetesként – missziós feladatot végeztek.⁵² Így egyelőre H. püspök személyét sem tudtam azonosítani, annál is inkább, mert tevékenységéről nincs több nyom: Bakócz későbbi legátusi oklevelein már Csézi András császári prépost neve szerepel ugyanezen a helyen.

2. *A gyülekezés gyorsabban zajlott le, mint hogy a sereg számára vezért (dux, belliductor) tudtak volna kirendelni.* (Azt is sugallja a szöveg, hogy talán ez is lehetett a megindulás halogatásának egyik oka.) Bár igazolni nem tudjuk, a tudósítás illeszkedik ahhoz, amit a kereszties hadjárat szervezéséről, a pesti tábor elindulásáról, illetve a hadvezér Menyhért rótamester személyéről Barta Gábor későbbi eredményeit is felhasználva C. Tóth Norbert rekonstruált: eszerint a kereszties főszereg kezdeti vezetője egy „kéznél lévő” zsoldosparancsnok volt, akit a királyi udvar bízott meg azzal, hogy az összegyűlt keresztieseket Batori István temesi ispán beosztottjaként eljuttassa a hadművelési területre.⁵³

3. *A tömeg gyanakszik, hogy a hadjáratra szánt pénzt másra (a papok haszná- ra) fordítják.* Az 1514. márciusi országgyűlésen a törökellenes hadjárat céljára megszavazott adó kivetéséről és beszédéről C. Tóth Norbert kutatásai alapján már pontosabb képpel rendelkezünk,⁵⁴ és a pénz gyűjtéséről több külföldi értesülés is említést tesz.⁵⁵ Ezért teljesen életszerűnek tűnik, hogy ez a sikkasztási vád a feszült helyzetben, illetve a törökellenes vállalkozás lefújása után előkerülhetett, és szóbeszédként terjedhetett.

A tudósítás keletkezésének idejét a benne foglalt események alapján az 1514. május 28., a csanádi püspök nagylaki kivégzésének időpontja utáni napokra helyezhetjük, amikor a püspök halálhíre elérte a magyar fővárost. Hogy szövegünk az eseményeknek ehhez a horizontjához tartozik, bizonyítják az ugyanezen idő tájt keletkezett tudósítások – az eredeti formájában május 17-én Budán kelt és imént említett Wunderzaichen-röplap, illetve a Scheurl-levéltárban fennmaradt nürnbergi kéziratos tudósítások közül a Bécsben június 10-én megszerkesztett F jelű tudósítás – tartalmával és gondolatmenetével való egyezések. A június 10-i szöveg ráadásul árulkodó: nemcsak azt említi, hogy a „parasztkirály” a király alattvalójának és az urak ellenségének tartja magát, hanem a szöveg első felében olvashatjuk a „ceglédi kiáltvány”-ban szereplő intituláció részletét is német fordításban (*des*

52 HC III. 142.

53 C. Tóth N.: Az apátfalvi–nagylaki i. m. (4. jz.) 83–85., 91.

54 *Uő*: 1514. márciusi i. m. (4. jz.) 69–71., 75–78. (szabad királyi városok adója).

55 A pénzt Marcantonio Michiel naplója említi július 11-én: *Commissiones et relationes Venetae*. Coll. Simeon Ljubič. I. Academia Scientiarum et Artium, Zagrabiae, 1876. (*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 6.) 139., ill. általánosságban az Abgeschrift-röplap: *Borsa Gedeon*: Nyomatott tudósítás az 1514. évi magyarországi parasztháborúról. Magyar Könyvszemle 110. (1994) 62–66. Másodközlése in: *Uő*: Könyvtörténeti írások II. A külföldi nyomdászat, 15–16. század. Bp., 1997. (AZ OSZK kiadványai. Új sor. 8.) 315. és 316. A spanyol nyelvű kéziratos tudósítás szövegében: Mon. rust. 138/8–10. sor.

rechten kunig vhon Vngern freund vnd aller Edelleut feindt), a szöveg végén pedig Menyhért parasztkirályal összekavarva még némileg hibás latin formában is (*Wir Melchior Dei gratia Rex benedicte genus [!] crucif[erorum] amicus et subditus regis Vngariae sed n[on] dominorum prelatorum, baronum et nobilium*).⁵⁶ Ráadásul a tudósítás azt is megjegyzi, hogy a parasztkirály „úgy címzi magát, ahogyan az a cédulán áll” (*der schreibt sich als in der Zettel stat*).⁵⁷ Tehát a „ceglédi kiáltvány”-t ugyanúgy mellékeltek ehhez az F jelű német tudósításhoz, mint Hannart követjelentéséhez csatolt latin tudósításhoz! Ez a párhuzamosság még egy következtetést lehetővé tesz: a latin nyelvű tudósításunk fentebb idézett kitétele (*accepimus hic*), továbbá az, hogy az esztergomi érseknél annak magyar voltát is közli (*archiepiscopus et cardinalis Strigoniensis Hungarus*) egyaránt arra utalhat, hogy ez a szöveg szintén Bécsben készült, mégpedig a már oda befutó hírek, közöttük talán éppen az F jelű szöveg, továbbá más tudósítások összerendezésével, illetve németről latinra történő fordításával.⁵⁸ Jean Hannart pedig az „újságkínálat”-ból, mivel Margit főhercegnő nem tudott németül,⁵⁹ egy latin nyelvű tudósítást választott, amit azután jelentéséhez mellékelhetett.

III.

A „ceglédi kiáltvány” ismertetését néhány historiográfiai megjegyzéssel kell kezdenem. E szöveg a Dózsa-féle parasztháború egyik „kulcsszövege”: mindmáig a felkelők önmeghatározására szolgáló egyik legfontosabb forrásunk. Eddig egyetlen, szintén egykorú másolatból volt ismert a bártfai városi levéltár gyűjteményéből.⁶⁰ E példány szövege keltezés nélküli, a kiáltványnak csak a kibocsátási helyét (*Ex Czegled*) tartalmazza. A dokumentumot először Wagner Károly publikálta 1778-ban,⁶¹ megnyitva ezzel a közlések és fordítások hosszú sorát.⁶² A „ceglédi kiáltvány” megnevezés egyébként Márki Sándorhoz köthető, aki a parasztháborút

56 *Borsa G.*: Korabeli i. m. (34. jz.) 446., 447.

57 Uo. 446.

58 Az „eredeti” 16. századi másolatban fennmaradt Dózsa-kiáltvány írásképe szálkás, bastarda jellegű gótikus kurzív; az u betűk fölött németes módon kis félköröcskéket mutat, egyes i betűk fölött pedig hosszú függőleges vonások láthatók. Hogy a kéziratos tudósítás is eredetileg ugyanennek a másolónak az írásával lehetett a követjelentéshez mellékelve, azt közvetve nemcsak a korábban említett jelenség, miszerint a 19. századi másoló mindkét esetben a nyilván ugyanolyan módon rövidített *quam* helyett *quod*-ot olvasott (38. jz.), hanem az is alátámaszthatja, hogy a tudósítás végén szereplő *cappitaneus* szó, ill. a Dózsa-kiáltvány szövegében a *cappita* szóalak egyaránt két p-vel van írva.

59 A megjegyzést Réthelyi Orsolyának köszönöm!

60 Štátny archiv v Poprade, Pobočka Bardejov (= ŠA Bardejov), Bártfa városi levéltára, Középkori gyűjtemény nr. 4443. = DF 217 355. A hátoldalon Bátori Miklós váci püspök sírverse szerepel. – Kritikai kiadása: *Mon. rust.* 121–122. (nr. 79.).

61 *Analecta Scopusii sacri et profani*. IV. Ed. Carolus Wagner. Landerer, Posonii et Cassoviae, 1778. 35–36.: a. jz.

62 Ezeket 1979-ig felsorolja: *Mon. rust.* 121.

feldolgozó és a magyar köztudatra jelentős hatást gyakorló, 1913-ban megjelent Dózsa-biográfiájában foglalkozott részletesen a forrás keletkezési körülményeivel.⁶³ A „kiáltvány”-t a fellázadt seregnek a pesti táborból való elindulása (szerinte ez „körülbelül” május 16-a) utáni történésekhez kapcsolta. Mivel Dózsa ceglédi jelenlétét a levél kelethelye alapján biztosra vette, erre a mezővárosra mint a sereg Pest utáni első állomására, a „népfölkelés” szervezésének színhelyére tekintett. De nemcsak a levél keltét követteztette ki és tette május 18-ra,⁶⁴ hanem a humanista történetírók (Tubero, Brutus) nyomdokain haladva, az azokban szereplő költött beszédek egyikét a forrásszöveggel kapcsolatba hozva még egy „ceglédi beszéd”-et is kreált.⁶⁵

A „ceglédi beszéd”-ről 1972-ben Szűcs Jenő bizonyította be, hogy nem létezett,⁶⁶ a „ceglédi kiáltvány” szövegét ugyanakkor részletesen és meggyőzően elemezte.⁶⁷ Keletkezését Márki rekonstrukciójához képest az események egy későbbi szakaszához, az 1514. júniusi, főváros elleni kereszties támadás eseménysorához kapcsolta: eszerint a szöveg Dózsa Szerémi György munkájában említett „jegyzője”, Túrkevei Ambrus megfogalmazásában Nagylak és Lippa térségében, a nagylaki csata után készülhetett, és a vezér nevében Dózsa Gergely küldhette szét több példányban Ceglédre, amikor Buda ellen vonult június 10. és 21. között.⁶⁸ Szűcs érvelésében éppen annak van nagy jelentősége, hogy júniusra már a lázadók céljai is letisztultak, így programjukat illetően megalapozottabb következtetéseket lehet levonni a „kiáltvány” tartalmából, hiszen az „nem egyéb, mint a parasztháború kialakult ideológiájának summázata”.⁶⁹ Ez a program, illetve ideológia Szűcs elemzése szerint az egyházi tanítás kifordításából, radikális értelmezéséből eredeztethető „népi kereszties gondolkör”, illetve a székely jogszokások alkotta „modell” elemeiből állt össze.⁷⁰ A székely jogszokásokra a szövegben előforduló, a megtagadókat házlerombolással fenyegető passzust hozta példaként.⁷¹

63 Márki Sándor: Dósa György 1470–1514. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1913. (Magyar Történelmi Életrajzok) 179–187. Közli a beszéd teljes szövegét is magyar fordításban (uo. 180–181.).

64 Uo. 182.

65 Uo. 182–186. Az ötletet Katona István munkájából vehette, ahol a szöveg Istvánffy Miklós történelmi munkája vonatkozó fejezetének szövegébe beszúrva szerepel: *Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae* [...]. XI., ordine XVIII. Typ. Universitatis, Buda, 1792. 720–721. Erre maga Márki utal (i. m. [63. jz.] 181.: 31. jz.).

66 Szűcs Jenő: A parasztháború ideológiája. Valóság 15. (1972) 11. sz. 12–39. Másodközlése in: *Uő: Nemzet és történelem. Tanulmányok. Gondolat, Bp., 1974.* (Társadalomtudományi Könyvtár) 601–668. (Referátum az 1972 szeptemberében, Dózsa György születésének 500. évfordulójára Budapesten rendezett nemzetközi történész konferencián. A kötetbeli kiadás oldalszámaira hivatkozom.) A „ceglédi beszéd”-ről: 606., 614., 624.

67 Szűcs J.: A parasztháború i. m. (66. jz.) 641–647.

68 Uo. 646. – Június 21. a gubacsi csata dátuma; Szűcsnek megfelelően a forrást a „paraszt-okmánytár” is június 21. előttre keltezi: *Mon. rust.* 121.

69 Szűcs J.: A parasztháború i. m. (66. jz.) 647.

70 Uo. 647–664.

71 Uo. 655–657.

Szücs Jenő kronológiai, filológiai és tartalmi megállapításait Barta Gábor még éppen be tudta dolgozni az akkor megjelenés előtt álló, a parasztháborúról szóló és Szücs által lektorált monográfiába,⁷² majd ezeket a néhány évvel később készített ismeretterjesztő munkájában is megismételte, sőt Szücs nyomán e munkának még a címét is a „ceglédi kiáltvány” szövegéből vette.⁷³

A most előkerült forrás, bár ugyanúgy korabeli másolat, több ponton eltér az eddig ismerttől.⁷⁴ Bár a szöveg kisebb eltéréseket leszámítva lényegében ugyanaz (erre alább még visszatérek), de ennek a példánynak a végén dátumot (áldozócsü-törtök napja, 1514. május 25.) és aláírást (*Michal magister belliductor*) is találunk.

Min változtat mindez? – kérdezhetné az olvasó. Az első és legfontosabb, hogy a „ceglédi kiáltvány” ezek szerint nem értelmezhető egy nagy júniusi haditerv részeként, hanem az események egy korábbi fázisához tartozik. Ezzel az is kérdéses-sé válik, hogy mennyiben tekinthető a parasztháború „ideológiai summázata”-nak.

A kereszties hadjárat megindulására, illetve a lázadás kitörésére vonatkozó legújabb kutatások alapján a főváros alatt gyülekező kereszties sereg május 9–10. körül indult el a Pest melletti táborból egy Menyhért nevű rótamester irányításával, majd a Tiszán Varsányánál átkelve Mezőtúr térségébe ért.⁷⁵ A feszültség első komolyabb jelei, kisebb-nagyobb kilengések és összetűzések már itt is mutatkoztak, de a sereg innen még Békésre vonult tovább, és az utóbbi mezővárosban következhetett be ténylegesen a lázadás.⁷⁶ Ennek kiváltó oka leginkább az lehetett, hogy a keresztiesek ekkor értesültek egyrészt a török–magyar békekötésről, másrészt Bakócz bíborosnak a toborzás betiltását elrendelő május 15-i parancsleveléről. Menyhértet elűzték vagy megölték, és Dózsa György került a sereg élére, aki folytatta az előrenyomulást dél felé, illetve a tiltás ellenére nyilván tovább toborozta az embereket.⁷⁷ Arra már Szücs Jenő felhívta a figyelmet, hogy a „ceglédi kiáltvány” szóhasználatra több ponton ezzel a toborzást betiltó bíborosi parancslevellel érintkezik (míg a hadjáratot felfüggesztő május 24-i parancs szövegével egyáltalán nem), és a szövegegyezések alapján utalt arra, hogy a „kiáltvány” erre reagálhat. A keltezés ismeretében olvasva a szöveget pontosan erről van szó! A „ceglédi kiáltvány” nem más, mint az eltiltó parancsra adott felelet: a toborzás folytatásának elősegítését szolgáló felhívás. Mégpedig éppen ahhoz a két megyéhez, Pesthez és Külső-Szolnokhoz szól, amelyen a keresztiesek az elmúlt két hétben átvonultak – Mezőtúr épp

72 Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 4., 6. (Szücs segítsége), 274. (a „ceglédi beszéd” problematikája), 277–278. (a felkelők szervezete), 278–279. (a „kiáltvány” kelte), 283. (Dózsa titulátúrája), 283–284. (házlerombolás mint megtorlás székely módra).

73 Barta Gábor: *Keresztiesek áldott népe*. Móra, Bp., 1977.

74 Írásképe természetesen nem egyezik meg a bártfai példányéval. Az írás ugyan német ajkú másolóé lehet (ld. 58. jz.), de a szöveg egyértelműen a magyarországi latinság terméke, így pl. a tulajdonnevek magyaros formában szerepelnek (Sekel, Zolnak, Czeglédh, Michal).

75 C. Tóth N.: *Az apátfalvi–nagylyaki i. m.* (4. jz.) 83–85., 87–88.; Neumann T.: i. m. (4. jz.) 115., 130.

76 Neumann T.: i. m. (4. jz.) 130.; C. Tóth N.: *Az apátfalvi–nagylyaki i. m.* (4. jz.) 88.

77 C. Tóth N.: *Az apátfalvi–nagylyaki i. m.* (4. jz.) 88–89.

az utóbbi megye keleti sarkában fekszik –, és amelyeknek a lakossága egyébként is jelentős számban lehetett már jelen a seregben.

Ezt a „ceglédi kiáltvány”-t, bár Dózsa nevében kelt és a vezér szándékát tükrözi, a lázadók egyik, Mihály nevű alvezére bocsátotta ki. (Azt, hogy a szöveget maga fogalmazta-e, nem lehet megállapítani, de valójában nem is lényeges.) Miközben Dózsa a seregével az újtát tovább folytatta, ez a megbízott embere egy alakulat élén visszafelé indulhatott, hogy verbuváljon, ezért érkezett meg Ceglédre. Egyéb hadműveleti feladatait csak találgathatjuk, ugyanúgy, mint a kilétét. Az aláírásban egyrészt *magister*nek címzi magát (e titulus egyházi és világi személyt egyaránt takarhat), másrészt seregvezetőnek (*belliductor*), tehát valamiféle nagyobb csapattestet parancsnokolhatott. A Dózsa-parasztháború vezérkaráról szólva gyakorlatilag Barta Gábor sem jutott tovább a pusztá neveknél, esetleg a származási hely feltételezésénél. Ráadásul Mihály nevű keresztes vezért keresve a szóba jöhető adatok egyáltalán nem biztos, hogy egyetlen személyre vonatkoznak. Hadvezérünk szinte bizonyosan nem azonos azzal a Mihály köleséri pappal, aki mezővárosa lakosságával együtt a lázadókhöz csatlakozva garázdálkodott, de valamikor június végén vagy július elején, még Dózsa halála előtt, a király hűségére térve kegyelmet kapott.⁷⁸ Nagy fenntartással kell kezelnünk a szintén egyetlen alkalommal előforduló Dóci Mihály nevű nemesemberre vonatkozó május 17-i tudósítást (Wunderzaichen-röplap), aki e szerint a keresztesek fogságába esett, majd a felkelőkhöz csatlakozott, akik főemberüké választották, és lőfegyvereket adott nekik.⁷⁹ Bár az eset a Wunderzaichen-röplap több nyomtatott kiadása nyomán bekerült a humanista történetírók narratívájába,⁸⁰ sőt Márki Sándor Dóci Mihály alakja köré egy egész kis idilli történetet kanyarított,⁸¹ a hír valószínűleg pusztá félreértés eredménye, és több személy (egy fogságba esett nemes, illetve egy, az események forgatagában vezérré választott keresztes katona) alakja keveredhetett össze éppen az azonos keresztnév alapján, mint az a lázadás vezéralakjának számí-

78 Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 110., az Oláh-formuláskönyvben fennmaradt, kelet nélküli királyi kegyelemlevél: Jászóvári premontrei konvent egykori könyvtára ms. 78. (DF 282 621.) fol. 207v (965. kép), kiadva: Mon. rust. 162–164. (nr. 124., B szöveg).

79 Borsa G.: Korabeli i. m. (34. jz.) 449. „Item ein treffenlicher Edel man im landt, Doczi michal genant ist die tag zu den kreutzeren geuallen haben in zu ainem obersten hauptman angenommen al geschw[oren] bey im zu bleiben sol inen gemelter Edelm[an] vhil geschutz geschenckt vnd verordent hafben.” A Wunderzaichen-röplapban ugyanez a személy („Dacy Michel”) alakban: Mon. rust. 319/96–99. sor.

80 Pl. Janus Vitalis Panormitanusnál is megtaláljuk: Mon. rust. 244/110–111. sor. (Ld. a következő jegyzetet is!)

81 Márki Sándor szuggesztív és minden alapot nélkülöző előadásában szerepel egyrészt (Istvánffy Miklós elbeszélését továbbszöve) egy Váradról jövő „Tornaljai Mihály” nevű nemes, akit a lázadás kezdetén fogtak el, és Dózsa magával hurcolta, majd Nagylakon másokkal együtt kivégeztette: Márki S.: i. m. (63. jz.) 179. Ez tévedés: a nagylaki áldozatok között Tornallyai Miklós és Dóci György szerepel: Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 86–87. Másrészt Márki a röplap értesülésére támaszkodva, Bartolini adatával összedolgozva szerepeltet egy „szelíd jellemű” nemes vagy szerzetes Mihályt, aki tanította Cegléden a parasztkatonákat a csatakigyókkal bánni: Márki S.: i. m. (63. jz.) 182.

tó Lőrinc pap esetében is történt.⁸² Dóci Mihály alakjából tehát csak annyit tudunk hasznosítani, hogy a lázadás kezdetén a keresztesek egy Mihály nevű vezért is választottak maguk közül.

Mindez egybeesik Riccardo Bartolini Bécsben 1515-ben megjelentetett *Odeporicon* című munkájának a magyar parasztháborúról szóló szakaszával, ahol egy Mihály nevű szerzetes szerepel, akit a lázadás kezdetén Dózsa Gergely és Lőrinc mellett alvezérré választottak, és aki csapataival Dózsa halála után Bács, Baja, majd a Szerémség vidékére húzódott, és állítólag a legutolsóként győzték le.⁸³ Christoph Scheurl nürnbergi patrícius kéziratos történeti művében ugyan igazolhatóan Bartolini adatát veszi át, de eddig nem azonosítható forrás alapján azt is hozzáteszi, hogy Mihály bencés szerzetes volt és szakállt viselt.⁸⁴ (A Borsa Gedeon által feltárt Abgeschrift-röplap is hasonlóan ír, hogy a harmadik seregetestet két szerzetes vezeti, egy fehér és egy fekete csuhás.)⁸⁵ Bartolininek a szerémségi vereségre vonatkozó adatát az eddigi rekonstrukcióban Barta Gábor nem vette érdemben figyelembe, hiszen teljesen kontextus nélkülinek tűnt.⁸⁶ Most már nem az. Ha „Szakállas Mihály” szerémségi harcát nem is kell a továbbiakban sem készpénznek vennünk, annyi biztos, hogy tényleg létezett egy Mihály nevű vezére Dózsa György seregének, aki 1514. május 25-én Ceglédről intézett felszólítást a környékeliekhez.

E felhívás általános jellegéből és céljából az következik, hogy lehetőleg minél gyorsabban és minél többfelé kellett terjeszteni. Így egyetérték Szűcs Jenő azon következtetésével is, hogy a „ceglédi kiáltvány” nyilván több példányban lett szétküldve.⁸⁷ Figyelmünket ez arra irányítja, hogy a bártfai példány szövege nem csak a keltezéssel és Mihály nevével kevesebb a most előkerült lille-inél. A kettő szövege nem azonos: mint fentebb említettem, a lille-i példány kismértékben eltér az eddig ismert bártfaitól. (Az összehasonlíthatóság érdekében a függelékben mindkét példány teljes szövegét közlöm.) Az eltérések elsősorban szembeötlőek: szórendi cseréket (*penam prescriptam* helyett *prescriptam penam*), eltérő ragozott igealakokat (*compescere valeat* helyett *compescere valeamus*), továbbá egyes jelzős szerkezetekben vagy módosítást (*benedictum conventiculum* helyett *laudabili conventiculo*), vagy többletszavakat láthatunk (a többletet dőlt betűvel jelölve: *maledicti* et infideles nobiles; contra presentem expeditionem sancte *cruciate cohortis*

82 Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 110–114.

83 Bartolinus szövegét utánközi (L jelű szöveggént): Borsa G.: Korabeli i. m. (34. jz.) 454.: (D₂b) „ac fratrem Michaellem duces creauerunt”; (D₃a) „Vltimus Michael, quanquam et circa Bachyam, et Bayam pagos reliquiae copiarum profligatae, propter Symium cum fortiter pugnaret, uictus est [...]” – Elképzelhető, hogy részben Mihály tevékenységéhez köthető a bizonyos dél-magyarországi várak elestéről szóló július eleji értesülés, ld. Horváth Richárd: Legendás várak nyomában. Várak a Dózsa-parasztháborúban. In: Keresztesekből lázadók i. m. (* jz.) 242.

84 Borsa G.: Korabeli i. m. (34. jz.) 442. „[...] Michael ein Munch Benedictiner ordens ein pertling [...]” (80. fejezet), ill. 443. „Der masen sein auch der hauptman Munich Michel bei Sirmium [...] geschlagen...” (uo. 84. fejezet), ld. még Borsa G.: Korabeli i. m. (34. jz.) 439.

85 Borsa G.: Nyomatott i. m. (55. jz.) 315. és 316.

86 Vö. Barta G.–Fekete Nagy A.: i. m. (4. jz.) 210–211.

87 Szűcs J.: A parasztháború i. m. (66. jz.) 646.

congregati; ut *nos nostrosque* persequi; vires et manus maledictorum, infidelium et *pessimorum* nobilium stb.). Az már feltűnőbb, hogy a lille-i szöveg középészén egy teljes tagmondat többlet van (*et post funditus eruere et domos earum solo equare*), míg a szöveg legvégén a bártfai példányban szereplő és érdekes módon az előbbi tagmonddal tartalmilag azonos mellékmondat (*cum domorum vestrarum destruccione*) hiányzik. Megjegyzem, Szűcs Jenő érve a házlerombolás székely jogszokás voltára vonatkozóan, amire pedig a „ceglédi kiáltvány” ideológiai értékelésénél súlyt helyezett,⁸⁸ messzemenő következtetések levonására már ezért sem alkalmas, hiszen a bártfai példányban a közreműködéstől elzárkózók, az ellenszögölők kilátásba helyezett büntetéseinek szereplő elem a lille-i példányban a nemesek elleni bosszúállás egyik fajtájaként szerepel, szövegszerűen ugyan eltérő formában, de tartalmilag azonos módon.⁸⁹

Mindezek az eltérések azt eredményezik, hogy összességében a lille-i példány szövege olvasásra gördülékenyebb és tartalma konkrétabb, mint a bártfaié, és az a benyomásunk támadhat, hogy a bártfai példány olyan változtatásokat tartalmaz, amelyek a szöveg általánosabbá tételét szolgálták. Ezek alapján olyasmit is feltételezhetnénk, hogy a „ceglédi kiáltvány” eredeti szövegét (amely nem azonos a lille-i példánnyal, de ahhoz állt közelebb) átfogalmazták, hogy máskor és máshová is küldhető legyen. Csakhogy egy efféle általánosító átszerkesztés feltételezése mégsem ad magyarázatot arra, hogy a bártfai példány szövegében miért maradt benne ugyanúgy a két címzett megye, illetve Cegléd mezőváros mint gyülekezési helyszín megnevezése.

Mit tudunk a bártfai példány keletkezéséről? Szűcs Jenő szerint ez a másolat Kassán készült egy Szikszórol a nemesi csapatokkal ott táborozó kassaiak által 1514. június 21-én Kassára beküldött példány alapján, amelyet tájékoztatásul küldtek meg Bártfa városának.⁹⁰ Érvelésének alapja Johann Sayczlich kassai polgár e napon kelt két levele közül az egyiknek az utóirata, amely szerint „éppen most” érkezett Szikszóra Dózsának egy felszólító levele, hogy az ottaniak csatlakozzanak hozzá.⁹¹ Szűcs e tartalmi utalást, az általa akkor ismert röplapszövegek akkor még későbbi datálására is támaszkodva, az általa felállított időrendi rekonstrukció alapján azonosította a „ceglédi kiáltvány”-nyal. Érvelése azonban nem tartható sem a „ceglédi kiáltvány” május 25-i dátuma, sem a tartalmi utalás általános volta miatt. Sayczlich ráadásul nem is írja, hogy mellékelten küldene levelet.⁹²

88 Vö. uo. 657–658. – A házlerombolás, bár külön még nem vizsgálták, általánosan előforduló, tehát nem specifikus hatalmaskodási fajtának tekinthető. (Tringli István szíves közlése.)

89 A nemesek házainak lerombolását mint büntettet említi pl. Bakócz május 15-i parancslevele (Mon. rust. 73/50. sor), ill. II. Ulászló Valkó megyének szóló hadparancsa is (uo. 88/7–8. sor).

90 *Szűcs J.*: A parasztháború i. m. (66. jz.) 645–646.

91 Mon. rust. 126/45–46. sor (nr. 84.)

92 Kassa város levéltárának a Collectio Schwartzbachiana sorozatában a 925. sz. alatt őriztek több, a parasztháborúval kapcsolatos levelet, közöttük több, a lázadók által írottat, amelyeket később a Supplementum Halaganum sorozatba osztottak át, eredeti helyén csak a pallium maradt. Ld. Mon. rust. 313. (nr. 226.) = DF 270 947. Az okmánytár szerkesztői hét darab, eredetileg ide tartozó levelet és oklevelet azonosítottak Kaprinai István kézírata alapján (felsorolják uo., Kaprinai kéziratát hibás oldalszámmal említve, a helyes jelzet: EK Coll. Kapr. B tom. 27. p. 221.

A keletkezés körülményeihez a másik, most megismert lille-i példányt kell segítségül hívnunk. Ennek keletkezését ugyanis tudjuk rekonstruálni: a „ceglédi kiáltvány” egy példánya befutott a fővárosba, Budára. Itt, a magyarországi hírek gyűjtőhelyén⁹³ a német tudósítók egyike megszerezte a szöveget, és tudósítása mellékleteként kiküldte Bécsbe, ahol valószínűleg újból lemásolták, így tudta Hannart követ saját jelentéséhez mellékelni. Ez alapján kézenfekvő, hogy a bártfai példány lemásolását ugyanúgy a fővároshoz kössük.⁹⁴

A bártfai levéltárban fennmaradt két, 1514 júliusából származó, német nyelvű nyugta Leonhard Stöckel esküdt és Fabian Eisenperger városi írnok részéről.⁹⁵ Ezekből kiderül, hogy a két polgár városa ügyében Budán járt, ahol július 15-én 150, július 18-án további 50 magyar forintot vettek kölcsön Bártfa számára készpénzben Hans Oberlenderától (azaz Felföldi János budai kalmártól)⁹⁶ rövid, augusztus 1-jei visszafizetési határidővel.⁹⁷ Ugyanakkora összeget (200 forintot) fizettek be Pemfflinger Márk alkincstartónak július 17-én a lázadók elleni királyi hadjárat céljára,⁹⁸ tehát a kölcsönt is ezért vehették fel.

Az írásképp alapján mindkét nyugtát Eisenperger írta, akinek 1516-ból saját német nyelvű levelét is ismerjük.⁹⁹ Budai tartózkodását közvetett módon még az is megerősíti, hogy 1514 júliusából nem ismert Bártfa város egyetlen kiadványa sem, viszont a június 20-i és az augusztus 23-i kiadványokat, valamint az ezt követő szeptember 13-i nyugtát egyaránt Eisenperger jegyezte le, amit szintén az azonos írásképp bizonyít.¹⁰⁰ Ezek közül a két utóbbi, az augusztusi és szeptemberi darabok latin nyelvűek.

<https://edit.elte.hu/xmlui/gallerymanager?reckey=HeadCollKaprB027#222>.) Sayczlich levelének utalása az ismert darabok egyikére sem illik.

93 Vö. *Lakatos B.*: Hírek i. m. (* jz.) 181.

94 Az ötletet C. Tóth Norbertnek köszönöm!

95 ŠA Bardejov, Bártfa város levéltára, Középkori gyűjtemény nr. 4449. és 4451. = DF 217 361. és 217 363. (utóbbi az adatbázisban tévesen július 19-i dátumon). – Stöckel az azonos nevű 16. századi protestáns iskolamester és humanista apja: *Jozef Petrovič*: Príspevok ku genealógii Bardejovského rodu Stöckel. In: *Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov*. Zost. Peter Kónya. Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi A.V., Prešov, 2000. (*Acta Collegii Evangelici Prešovienis* 5.) 69–74.

96 *Szakály Ferenc–Szűcs Jenő*: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából. História-MTA TTI, Bp., 2005. (História Könyvtár. Okmánytárak 4.) 61/666. sz. (1505), 90/657. sz. (1510).

97 A visszafizetés megtörtént, mert a két nyugta az adós város levéltárában maradt fenn. A határidő az akkori, Vasas Szent Péter ünnepére eső pesti sokadalomra is utalhat (*Weisz Boglárka*: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. MTA BTK TTI, Bp., 2012. [Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések] 154.), ennek ez évi megtartásáról azonban egyelőre nem rendelkezem adatokkal.

98 DF 217 362. „ad expeditionem popularem, exercitum per regiam maiestatem super eosdem impositum contra malefactores et spoliatores huius regni, qui se falso nomine cruciatores appellant” – Ez a már a törökellenes kereszties hadjárat céljára Bártfára kivetett királyi adó (az 1515. évi rendes adó „előrehozásával”, ld. *C. Tóth N.*: 1514. márciusi i. m. [4. jz.] 70., 76–78.) összegén felül lehetett.

99 DF 217 552.

100 DF 229 462. (1514. jún. 20., német levél Eperjesnek), 217 367. (aug. 23.), 217 368. (szept. 13.).

A „ceglédi kiáltvány” bártfai példányát e német, illetve latin nyelvű levelek és oklevelek írásával összehasonlítva teljesen egyértelmű, hogy ezt is Fabian Eisenperger másolta le. A lejegyzésre valamikor az 1514. június 20. és augusztus 23. közötti időszakban, közelebről július első felében került sor Budán. Augusztus elején ugyanis a két bártfai polgár már hazaindulhatott. Útvonalukra éppen a „ceglédi kiáltvány” másolatának hátoldalán található szöveg, Bátor Miklós váci püspök (†1506) latin nyelvű sírverse¹⁰¹ enged következtetni. Mivel a Pest–Kassa útvonala¹⁰² éppen a keresztes lázadás által érintett területen vezetett, az út bizonytalansága, veszélyessége valószínűleg arra késztette Stöckelt és Eisenpergert, hogy északnyugat felé, kerülővel menjenek haza. Elindulásuk utáni első állomásuk éppen Vác lehetett, ahol a „ceglédi kiáltvány” másolatának hátlapjára lejegyezheték a székesegyházban található síremléken olvasható sírverset. (Igaz, ennek írásképét a Q, G, N, illetve a g, p és b betűk azonos írásmódja ellenére sem merném teljesen egyértelműen Eisenpergerhez kötni, de a lejegyzés teljesen logikusan illeszkedik eddigi ismereteinkhez és kézenfekvőnek tűnik, hogy a jogi érvennyel nem, csupán hírértékkel bíró „kiáltvány” szövegét tartalmazó papír üres oldalára másolták le, meglehetősen sietősen.)¹⁰³

A „ceglédi kiáltvány” két szövegtanúja tehát az eredetileg is több példányban elkészített (ezért egymással sem feltétlenül azonos) és Ceglédre szétküldött, majd többszöri másolás során terjesztett szöveg két olyan Budán lejegyzett változata, amelyeket nem azonos példányról másolhattak le, ezért eltéréseik szükségszerűek. A bártfai példányon a keltezés és aláírás hiánya betudható annak is, hogy Eisenperger számára 1514 júliusában már nem volt érdekes a május 25-i dátum és Mihály neve, de annak is, hogy egy ezeket már nem tartalmazó másolatot másolt tovább. A többszöri másolás miatt bekövetkező egyszerűsödésre a lille-i és a bártfai példány elkészítése közben, nagyjából május legvégétől július közepéig eltelt több hét is magyarázatot adhat.

Összegezve elmondhatjuk, hogy Jean Hannart váratlanul előkerült jelentése és ennek mellékletei fontos források a számunkra: egyrészt kézzelfogható példát nyújtanak arra, hogy egy tudósítást mellékelhetek is egy követjelentéshez. Ez jól tükrözi azt a jelenséget, hogy a tudósítások, legyenek akár nyomtatottak, akár kéziratok, már ekkoriban a politikai szereplők tájékozódását is szolgálták.

101 *Ritoókné Szalay Ágnes*: Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) epitáfiuma. In: Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Tanulmányok a „Váci püspökség Báthory emlékére 2006” alkalmából rendezett konferencia anyagából. Szerk. Horváth Alice. Váci Egyházmegyei Gyűjtemény, Vác, 2007. (Vácegyházmegye múltjából) 157–171. Másodközlése in: *Uő*: Kutak. Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Balassi, Bp., 2012. (Humanizmus és reformáció 33.) 141–151.

102 *Lakatos Bálint*: Lázár deák *Tabula Hungariae*-jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat. In: *Archivarium historicorumque magistra*. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. Kádár Zsófia–Lakatos Bálint–Zarnóczki Áron. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Bp., 2013. 110–114.

103 Külön újbóli vizsgálatot érdemelne a sírvers felett található két kihúzott verssor is, amelyre Ritoókné részletesen nem tért ki tanulmányában: *Ritoókné Sz. Á.*: Báthory Miklós i. m. (101. jz) 160., a második kiadásban 144.

Másrészt egyedülálló módon szövegszinten végig tudjuk követni a „ceglédi kiáltvány”-tól a tudósításon át a követjelentésig, hogyan lesz (vagy nem lesz) a hírből narratíva. Hannart ugyanis – mint láthattuk – nem bajlódott a részletekkel: az egzotikum érdekelte, a számára lényeges elemeket emelte ki, sőt az összefüggések ismerete nélkül bizony az információk egy részét félre is értette. Azonban lelkiismeretességéből vagy lustaságából jelentéséhez mellékelte a kezébe került tudósítást is, és ezzel nemcsak a németalföldi udvar tájékozódását tette lehetővé, hanem utólag számunkra is lehetőséget adott arra, hogy 1514 kora nyarának történéseiről valamivel többet tudhassunk meg. A követjelentés és csatolmányai ugyanis éppen a keresztes hadjárat felkeléssé alakulásának kezdeti, forráshiányos szakaszára szolgálnak többletinformációval, és nem mellesleg olyan események megismeréséhez is hozzájárulnak, amelyeket eddig – pontos adatok hiányában – csak feltételezhettünk.

* * *

A szövegközlésről. A latin szövegeket a magyarországi középkori források szokásos kiadási gyakorlata szerint, a legújabb ajánlásokat¹⁰⁴ figyelembe véve közlöm. A szövegek írásmódbeli és nyelvi korjelölő sajátosságait igyekeztem megtartani, ugyanakkor a központosítást normalizáltam. Az átírásnál az *u* és *v* betűket hangértéküknek megfelelően írtam át, megtartottam viszont az *ae* helyett álló *e*-t. (A szövegek *ę*-t nem tartalmaznak.) A *j* betű használatát teljesen mellőztem. Nagy kezdőbetűvel írtam a tulajdonneveket, a szentek neveit és az ünnepneveket. A szövegből kimaradt, de pótlendő elemet < >, a szövegben felesleges elemet { } jelöli. Az értelmezhetetlenül romlott szövegrészek †...† között szerepelnek. A jegyzeteket (csak paleográfiai jegyzeteket közlök) felső indexbe tett kisbetűvel jelöltem; a főszövegben a javított alakot közlöm, a jegyzetben a „javított alak] eredeti (hibás) alak” formát alkalmazom. (A latin apparátus rövidítései: *ed.*: editio, kiadás, *del.*: delevit scriptor, kihúzás a kéziratban.) A kéziratos tudósítás kusza szövegének minél pontosabb értelmezésében Neumann Tibor volt a segítségemre, amit ezúton is köszönök! Míg a „ceglédi kiáltvány” esetében a *ti* helyett álló *ci*-t megtartottam, a tudósítás esetében ezt is normalizáltam *ti*-re, mert a szöveg csak újkori másolatban ismert. A „ceglédi kiáltvány” bártfai példányának a szövegét is teljes egészében újraközöltem, mivel az eltérő olvasatok összehasonlítása így a legegyszerűbb. A szövegeket bekezdésekre tagoltam és az eltéréseket *dőlt* betűvel jelzem.

A francia követjelentés esetében külföldi forráskiadási szabályzatokra támaszkodtam.¹⁰⁵ Mivel a késő középkori, illetve kora újkori francia nyelvű szövegek közlésénél az

104 *Tringli István*: Középkori oklevelek kiadásának problémái. *Fons* 7. (2000) 1. sz. 7–40.; *Szovák Kornél*: Korreferátum Tringli István előadásához. Uo. 41–47.; A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek. Közreadja Neumann Tibor. MTA BTK TTI, Bp., 2012. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria – Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) 13–17., 29.

105 *Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte der „Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen” [= AHF]. Archiv für Reformationsgeschichte* 72. (1981) 299–315., ebből a francia nyelvű forrásokra vonatkozó rész: 311–313. (8. szakasz). Egyes pontoknál visszautal az olaszra (7. szakasz, uo. 307–310.) Köszönöm Tóth Ferencnek, hogy erre a

egybeírás és különírás, a nagybetűk és kisbetűk, az aposztrófok és ékezetek, illetve a cédil-
le (ç) és a vesszőhasználat tekintetében általában a mai francia nyelvállapotot szokás figye-
lembe venni, magam is így jártam el,¹⁰⁶ de mellőztem az éles vagy hajtott ékezetet akkor,
amikor a hangzókiesés nem történt meg (*descharger* szerepel a szövegben, tehát nincs
szükség *décharger* alakot írni). Az átírásnál viszont jobban ragaszkodtam az írásképhez: az
u-t és *v-t* a mai állapothoz megfelelően írtam, de az *i* és *j* írásán, illetve az *i* helyett álló *y*
jelölésén nem változtattam. Az *j-t*, mivel a trémának nincs jelentésmegkülönböztető szere-
pe, *y*-nak írtam át. Minden rövidítést feloldottam (*S^{ts}* helyett *seigneurs*, *led.* helyett *ledit*).
A Madame és az *Empereur* szavak nagy kezdőbetűs írását, valamint a számformátumot (a
szövegben csak római számok szerepelnek) megtartottam. A paleográfiai jegyzetek eseté-
ben a formátum a fentiekkel egyező. A forrás átírásában, illetve értelmezésében nyújtott
segítségéért Csáky Juditnak és Tóth Ferencnek tartozom köszönettel.

1.

1514. május 25., Cegléd

*Székely György, a keresztések főkapitánya Pest és Külső-Szolnok megyék összes városai-
nak, mezővárosainak és falvainak kiközösítés, valamint fő- és jószágvesztés terhe alatt
megparancsolja, hogy Ceglédre siessenek és csatlakozzanak csapataihoz a nemesek ellen.*

L Korabeli (16. századi) egyszerű másolat, félbehajtott papíron (a bifolium második olda-
la, a 2r–v üres), pecsételési nyoma és pecsétbevéágások nélkül. ADN B 18865., nr. 31409.
– 19. század eleji egyszerű másolata: uo. nr. 31455. E másolat félreértésről tanúskodó
francia regesztája: „Mandement de George Sekel general du Roy de Hongrie et de la croi-
sade contre les Turcs a toutes les villes de Hongrie de contribuer a la croisade qui devoit se
faire.”

B Korabeli (16. századi) egyszerű másolat, papíron. Štátny archív v Poprade, Pobočka
Bardejov, Bártfa város levéltára, Középkori gyűjtemény nr. 4443. (DF 217 355.) A hátol-
dalon Bátor Miklós váci püspök sírverse szerepel. – Ed.: Mon. rust. 121–122. (nr. 79.).

szabályzatra felhívta a figyelmemet! – Instructions pour la publication des textes historiques.
Voorschriften bij het uitgeven van geschiedkundige teksten. Académie Royale de Belgique,
Bruxelles, 1955. http://www.kcgeschiedenis.be/fr/commission/reglesEdition/reglesHistoriques_fr.html (a francia változat; a látogatás ideje: 2016. február 10.). Köszönöm Tringli Ist-
vánnak, hogy erre a szabályzatra felhívta a figyelmemet! – *Bernard Barbiche*: Conseils pour
l'édition des textes de l'époque moderne (XVIe–XVIIIe siècle). [Online szabályzat az École des
chartes THELEME (Techniques pour l'Historien en Ligne: Études, Manuels, Exercices, Biblio-
graphies) nevű alhónlapján.] [http://theleme.enc.sorbonne.fr/cours/edition_epoque_moderne/
edition_des_textes](http://theleme.enc.sorbonne.fr/cours/edition_epoque_moderne/edition_des_textes) (a látogatás ideje: 2016. február 10.).

106 Ld. *Barbiche, B.*: i. m. [105. jz.] II. 7. a. (csak éles ékezetet javasol). – A belga akadémiai sza-
bályzat (Instructions i. m. [105. jz.] 22. pont) középkori szövegekre készült, így csak az éles
ékezet kitételét és csak jelentésmegkülönböztető esetekben írja elő. Az AHF 8.6. pontja minden
ékezet kitételét javasolja.

L

Georgius *Seckel* strenuus miles, benedictę *cruciferorum gentis* princeps et supremus capitaneus, regis Hungarie *subditus tantummodo* et non dominorum universis et singulis civitatibus, *oppidis, villis* intra ambitum Regni Hungarie et presertim in comitatibus *Pessth et Zolnak^b Exteriori existentibus* et constitutis salutem.

Noveritis, quod *maledicti et infideles nobiles adversus* nos et omnem comitivam cruciferorum *et contra* presentem expeditionem sancte *cruciate cohortis congregati^c* violenta manu insurrexerunt, *ut nos nostrosque* persequi, *turbare et molestare possint.*

Quocirca vobis sub excommunicacionis *pena eterneque^d damnacionis, preterea etiam sub cappitum et bonorum vestrorum amissione* et mandamus et committimus^e quam strictissime, quatenus mox *et* statim visis presentibus *litteris* procul omni mora et excusacionis subterfugio venire, volare et sese transferre in oppidum *Czegledh* debeatis et *sitis astricti {et} ut cum* sancta turma et *laudabili conventiculo* vires et manus *maledictorum, infidelium et pessimorum* nobilium cohercere, refrenare et compescere *valeamus et post funditus eruere et domos earum solo equare.*

Que si feceritis, bene quidem, alias in *prescriptam penam* incurretis, nec in *hac* contenti erimus, sed vos omnes in *furcis* portarum vestrarum suspendemus et suspendi *curabimus^g verubusque affigemus* bonaque vestra in *perniciem depopulando*, devastando et *comburendo* vertemus cum uxorum et puerorum *vestrorum interitu.*

Datum in Czegledh, in die Assensionis, anno 1514.

*Michal magister
belliductor*

B

Georgius *Seckel^a* strenuus miles, benedictę *gentis cruciferorum* princeps et supremus capitaneus, regis Hungarie *tantummodo subditus* et non dominorum universis et singulis civitatibus *et oppidis et villis* intra ambitum regni Hungarie et presertim in comitatibus *Pessth et Zolnak Exteriori{bus} existentibus* constitutis salutem.

Noveritis, quod *infideles nobiles adversus et contra* nos et omnem comitivam cruciferorum *ad* presentem expeditionem sancte *congregacionis* violenta manu insurrexerunt, *{ut} sic* persequi, *molestare et turbare volentes.*

Quocirca vobis sub excommunicacionis *et eterne dampnacionis pena et etiam sub omnium bonorum et capitum amissione* mandamus et committimus quam strictissime, quatenus mox statim visis presentibus procul omni mora et excusacionis subterfugio venire, volare et sese transferre in oppidum *Czegled* debeatis et *arstricti sitis, ut sic* sancta turma et *benedictum conventiculum* vires et manus *predictorum infidelium et maledictorum* nobilium cohercere, refrenare et compescere *valeat.*

Que si feceritis, bene quidem, alias in *penam prescriptam* incurretis, nec *de hoc* contenti erimus, sed^f vos omnes in *furca* portarum vestrarum *ante edes vestras* suspendemus et suspendi *faciemus et ad cuspides trahi faciemus et bona vestra* in *dampnum* devastando et *dilapidando* vertemus cum *domorum vestrarum destructione*, uxorum et puerorum *interempcione.*

Ex Czegled etc.

^a Seckel] Zeckel] false in ed. ^b Zolnak] Zolnat ^c congregati] congregatorum ^d eterneque] eternaque
^e committimus] connittimus ^f sed] dum false in ed. ^g curabimus] currabimus

2.

1514. június eleje [május 31.–június 17. között]¹⁰⁷*Kéziratos tudósítás a magyarországi keresztetek lázadásáról*

Újkori (18. század végi–19. század eleji) egyszerű másolat, papíron. ADN B 18865., nr. 31456. – A lap tetején más kézzel tárgymegjelölés: „Effort de l’archeveque de Gran, legat du Pape pour obliger les hubelares [= hobelars] d’Hongrie a faire la guerre aux Turcs, par force de bénédiction et d’indulgences.” A szöveg alatt ugyanezzel a kézzel: „Collationné à une copie autentique.”

Preterita quadragesima reverendissimus dominus archiepiscopus et cardinalis Strigoniensis^a Hungarus a sanctissimo domino nostro pontifice maximo moderno pro cruciata promovenda adversus Thurcos ad serenissimum regem Hungarie declaratus legatus a latere venit Budam^b amplissimis^c {ut autem} indulgentiis et facultatibus suffultus, quem comitatus^d est quidem frater ordinis minorum ob facundiam †episcopo Budiensi status a pontifice factus†. Qui venientes Budam universum populum in Thurcos facile commoverunt propter ingentem gratiam, quae ferebatur a pontifice et in milites et in gregarios in hac expeditione constitutos locupletissime erogata. Brevi itaque tempore et multo citius quam^e vel rei auctores crediderint vel eisdem dux certus et rector belli decerneretur, maximus numerus conflatus et sacra cruce signatus est, nichil sanctius ducens quam vitam cum morte in tam omnibus^f sanctissima cruciata predicata^g {vitam} commutare, quod profecto multorum iudicio, si modo propositis mens equa negotium promoventium accessisset, gloriose rem publicam Christianam auctasset. Vulgus congregatum ubi censet negotium de die in diem prorogari, nec concupite et efflagitate expeditioni †magnum a suersoribus† adiungi, ut vulgus facile movetur, nonnichil suspicatum est et anguem^h in herba latitare formidans, olfecerat namque plus auri sititores quam Christiani nominis deffensores sub hac specie cruciatam proclamasse,ⁱ hoc sine^l numine fieri non facile crediderim. Vulgi enim magna multitudo ad XVI millia usque adunata primum inter se episcopales sedes distribuit ignominiose, hunc Colocensem, hunc alterius tituli episcopum compellans, deinde mox desevit et grassata est et in omnem nobilitatem, que hactenus in manus eius devenit, et in prelatos quoscumque, e quorum numero veru seu palo affixit episcopum Schanadiensem, qui non potuit multis etiam milibus vitam redimere, utque adeo^k vulgus hoc exacerbatum^l est et nescit pietatis amplius modum. Ferunt hoc ipsum vulgus nichil prorsus amari adversus mayestatem^m regiam Hungarie, cum omnes primores et cappitanei se illius indixerint amicos et subditos seque mayestatis sue nomine ferre,ⁿ quam accerrimos vindices avarissimorum prelatorum et insolentiorum plus iuste nobilitatis sue. Ut autem turbini huic obviarent magnates et prelati precipue, accepimus hic ad circumdandam hanc subitaneam insaniam alteram cruciate gratiam nec minorem prima in Ascensionis festo promulgatam contra hoc vulgus. Quid igitur ex contrariis propositionibus concluderent, solus is^o novit, qui

107 A csanádi püspök kivégzése: május 28. Ennek híre május 31-re érhetett Budára, mivel Rendl cseh kamarás levele ezt már tartalmazza (Mon. rust. 93–94., nr. 47.); a június 17. a Hannart-jelentés dátuma (III. sz.).

has inturbationes^p immittit, vel ut maius evitetur in ecclesia sua scandalum, vel ut licencia plus debito temporalibus inhiantium castigetur. Adiuncta est preterea preserta^a copia, quam cappitaneus^r ille dimulgavit.

^a Strigoniensis] Strigonensis ^b Budam] Bulam ^c amplissimis] ampliximis ^d comitatus] comittatus
^e quam] quod ^f omnibus] omnium ^g predicata] *insertum est supra versum* ^h anguem] augmenta-
 tione – cf. Verg. Ecl. III. 93. ⁱ proclamasse] proclamasset – *postea t in fine del.* ^j sine] sive ^k utque
 adeo] ulgadeo ^l exacerbatum] exercabertum ^m mayestatem] Magestatem ⁿ ferre] fere ^o solus is]
 solitis ^p inturbationes] inter turbationes ^q preserta] prefecia ^r cappitaneus] cappitaneis

3.

1514. június 17., Bécs

Jean Hannart követ jelentése Habsburg Margit főhercegnőhöz, németalföldi régenshez Mária főhercegnő Bécsbe érkezteről és ellátásáról, kíséretének hazakészültéről, a császár tevékenységéről és a magyarországi keresztetek lázadásáról.

Újkori (19. század eleji) egyszerű másolat, papíron. ADN B 18865., nr. 31454. – A lap te-
 tején más kézzel keltezés és tárgymegjelölés, a másolt szöveg végén ugyanezen kézzel:
 „Original en papier scellé d’un petit sceau en cire rouge. Collationné à l’original.”

(Az eredeti levél címzése:) A Madame

Ma très redoubtée Dame, je me recommande très humblement à votre noble grâce. Madame, madame Marie, votre niepce est icy arrivée le XIIIe de ce mois avecq toute sa compagnie en très bonne disposition, Dieu merci, et est icelle dame en meilleur point, que quant elle party.

L’Empereur, votre père a icy commis messire George Rotaller pour son chevalier d’honneur et grand maistre d’hostel et sa femme, dame d’honneur, et avecq luy est commis le receveur général de ce pays pour recevoir madite dame et en descharger ceux, qui ont eu cherge^a de l’amener, neantmoins les seigneurs de Flegy, de Pottelles et Bulleux envoient aujourd’huy vers sa majesté imperiale pour avoir de luy lesdites lettres de descharge, et cependant se reposeront et prépareront pour leur retour, qui pourra estre dedens quinze jours.

Ledit seigneur Empereur, comme l’on dit, est à Labach et tire en Frioule et fait amas de gens d’armes pour aler lever le siège de Marranne en Friole, que les Vénissiens y ont mis.

L’on dit aussy, que le roy de Hungherie préparoit pour envoyer une notable ambassade par-deçà visiter madite dame, mais à cause que une murmuracion s’est élevée en son royaume contre les gens d’église et nobles et qu’il y à bien trente mille paysans dudit royaume en armes aux champs, il se trouve empesché en ceste affaire, le quel sourt à cause d’une cruciade, qui s’estoit mis sus audit royaume contre les turcs par le cardinal Strigonienses et la ou ses croisés devoient aller contre les turcs, ils se dressent contre lesdits prebtres et nobles disant que l’argent levé pour ladite cruciade estoit pour le prouffit desdits prebtres.

Lesdits paysans avoient fait ung roy entre eux, lequel depuis ils ont mis en une broche pour le rotir et une tel trouble règne a ceste heure en Hongrie, et pourrez entendre l'affaire plus à plain par l'escript en latin, que vous envoyé en celles^b vous suppliant, Madame, me vouloir toujours commander vos très nobles plaisirs pour les accomplir, notre Seigneur en aide, auquel je prie, Madame, vous donner bonne vie et longue. Escrip à Vienne, le XVIIe de Juing, l'an XVe XIII.

Votre très humble et très obéissant serviteur,^c

Jehan Hannart

^a charge] cherge ^b celles] cestes ^c *post serviteur addidit scriptor: signé.*

BÁLINT LAKATOS

GYÖRGY DÓZSA, JEAN HANNART AND THE „CEGLÉD MANIFESTO”

THREE NEW SOURCES ON THE EVENTS OF THE 1514 HUNGARIAN PEASANT WAR

While the history of the 1514 Hungarian Peasant War has sufficiently been explored, we have relatively few sources on the first phase of the process whereby the anti-Ottoman crusade was transformed into a revolt. Therein lays the importance of a newly discovered French report, which was written by Jean Hannart to Margaret of Austria, daughter of emperor Maximilian of Habsburg, then regent of the Low Countries, from Vienna on 17 June 1514. (The report and its annexes are now kept in a modern copy in the Archives départementales de Nord at Lille.) Upon imperial command, Hannart escorted archduchess Mary, fiancée of prince Louis of Hungary, who had travelled from the Low Countries to Vienna in preparation of the Habsburg–Jagiello marriage treaty of 1515, and reported in his letter about the successful accomplishment of his journey. Additionally, he also informed the regent about the disturbances in Hungary: the crusade proclaimed by cardinal Thomas Bakócz, archbishop of Esztergom and papal legate, had ushered in a revolt, and the crusaders attacked the nobility and the high clergy. Hannart attached a Latin manuscript document to his report (regent Margaret did not read German), which shows similarities with the already known German reports and printed pamphlets, but its text is different and contains some new pieces of information.

I have previously demonstrated that in the European circulation of reports about the Hungarian events Vienna played the role of a news-centre: information gathered at Buda flowed there and spread therefrom towards Western Europe. The flow of information was carried by manuscript reports, some of which were later printed as pamphlets. The newly discovered report must equally have been written in Vienna in early June, and also has an attachment: a new copy of the manifesto drafted in the name of the rebel leader György Dózsa, which is known on account of its dating place as the „Cegléd manifesto”. Its text is one of our key sources for establishing the self-identification of the rebels, which has so far only been known from another undated copy preserved in the city archives of Bártfa (now Bardejov in Slovakia). The „Cegléd manifesto” was thoroughly analysed by Jenő Szűcs in 1972. He connected its origin to the crusader attack on Buda in June 1514, and supposed that it may have been dispatched in the name of Dózsa by his brother Gregory

in several copies from Cegléd between 10 and 21 June. Szűcs interpreted the manifesto as the ideological summary of the peasant war. Yet the newly discovered copy of the „Cegléd manifesto” clearly refutes his theory. The manifesto was written on 25 May, and issued in Dózsa’s name by one of his deputy commanders called *Michal magister*. Moreover, there is no question of any „ideological program”: chronology and textual correspondences both prove that it was drafted in answer to the order of cardinal Bakócz of 15 May, by which he banned the recruitment.

The two copies of the „Cegléd manifesto” are not identically worded. Analysing the divergences philologically, I have come to the conclusion that the manifesto was originally prepared in several, presumably already different exemplars, and then circulated in further copies. Therefore, the two copies we have now were probably copied at Buda from two different versions, and thus their divergences seem inevitable. The origins of the Bártfa copy could also be reconstructed: according to the testimony of its handwriting it was prepared by town notary Fabian Eisenperger at Buda in the first half of July, when he and fellow townsman Leonhard Stöckel paid in the name of their community the tax levied for the war against the rebels. (The verse on the back of this copy, a Latin epitaph of bishop Miklós Bátori of Vác, may equally have been recorded then, on their way back home.) Hannart’s report thus offers a unique opportunity to follow textually from the „Cegléd manifesto” through the report to the ambassadorial dispatch the evolution of news into narrative.

CONTENTS

STUDIES

- Pál Fodor–Szabolcs Varga: Miklós Zrínyi and Süleyman's Death 181
- Ákos Bartha: The Political Socialization of Endre Bajcsy-Zsilinszky and his Ideological Portrait prior to 1919 203

WORKSHOP

- Tibor Szócs: Whose Man? The Relationship between the Judge Royal and Vice-Judge Royal in the Second Part of the 13th Century 245
- Bálint Lakatos: György Dózsa, Jean Hannart and the „Cegléd Manifesto”. Three New Sources on the Events of the 1514 Hungarian Peasant War 277
- Krisztián Bodnár: „... Who Will Be Constrained by the Burden of Responsibility, Your Respectable Lordship Certainly Knows Well”. Lajos Kossuth and the Collective Resignation of the Sátoraljaújhely Cholera Committee in 1831 303

DOCUMENTS

- Gusztáv D. Kecskés: A Confidential Report about the Weakening Rival: NATO Experts on the Transforming Soviet Bloc (November 1989) 315

DEBATE

- Gábor Kármán: Pax and pacificatio. An Attempt to Clarify Terminology for a Better Understanding of the Relationship between the Kingdom of Hungary and the Principality of Transylvania 341

E számunk szerzői

BARTHA ÁKOS PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • BODNÁR KRISZTIÁN PhD-hallgató (Debreceni Egyetem) • FODOR PÁL, az MTA doktora, főigazgató (MTA BTK) • KÁRMÁN GÁBOR PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • KECSKÉS D. GUSZTÁV PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • LAKATOS BÁLINT PhD, tud. munkatárs (MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) • SZÓCS TIBOR PhD, tud. munkatárs (MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) • VARGA SZABOLCS PhD, főiskolai docens (Pécsi Hittudományi Főiskola)

HIM = Hadtörténeti Intézet és Múzeum

MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MTA BTK = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont

SZTE = Szegedi Tudományegyetem

TTI = Történettudományi Intézet

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható